

સાંત પળેસાં

લે. સ્વ. ગિબ્બોલાઈ

સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

પો. ઓ. નં. ૩૪ દરબારગઢ, ભાવનગર-૩૬૪ ૦૦૧

શાંત પુજોમાં

સ્વ. ગિ જી ભાઈ

સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર

પો. ભા. નં. ૩૪ : ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)

આવૃત્તિ ૧ ઠી ૧૯૩૪

„ ૨ જી ૧૯૬૧

પુનર્મુદ્રણ ૧૯૮૩

૮-૦૦

: પ્રકાશક :

દીપકકુમાર શાહ, સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર વતી

: મુદ્રક :

રાધેશ્યામ પ્રેસ, લોખંડ બજાર, ભાવનગર

(પહેલી આવૃત્તિ વખતના)

બે બાલ

મારા પોતાના તેમ જ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિના પ્રાતઃ-સ્મરણીય મોટાભાઈના ચરણમાં આ પાંચમું પુસ્તક. જેવી શાંત પળો આ પુસ્તકમાં આપેલી છે તેવી અને તેથીયે વધારે સાત્ત્વિક પળો મોટાભાઈના જીવનમાં મારા જેવાએ જોઈ છે; એટલે તેમના સ્મરણ માટે આ પુસ્તક વધારે યોગ્ય બને છે. જીવનના ખારામીઠા પ્રસંગોમાંથી થાકીને આદમી જ્યારે પોતાના અંતરમાં પાછો વળે છે, ત્યારે આવી 'શાંત પળો' જ તેના થાકને ઉતારી શકે છે. જેઓને રોજના જીવનનાં નાનાં મોટાં ઝેરો ચડતાં હોય, અને એ ઝેરોમાંથી છૂટવાનો આ પ્રકારનો માર્ગ જેમની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય, તેમને માટે આ 'પળો' આશીર્વાદ રૂપ થશે એમ મને લાગે છે. બાકી તો ટૂંકા એવા જીવતરમાં થોડીએક પળો આવી પણ માણવી એ જ જીવનનો લહાવો નથી ?

ભાવનગર }
૨૬-૭-૩૪ }

નાનાભાઈ
નિયામક
શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવન

આ મુ ખ

મુ. સ્વ. ગિજુભાઈના શિક્ષણવિષયક, માળાપો માટેનાં અને અન્ય પુસ્તકોનું પ્રકાશન ગુજરાત બાલવિકાસ સંસ્થા તરફથી શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

આ પૈકીનાં બે પુસ્તકો માટે થોડું પ્રાસ્તાવિક લખવું મને યોગ્ય લાગ્યું છે. સં. ૧૯૮૮માં મૂળ પ્રસિદ્ધ થયેલાં આ બન્ને પુસ્તકો આજે ૩૦ વર્ષે ફરી છપાય છે. ‘પ્રાસંગિક મનન’ અને ‘શાંત પળોમાં’ કાંઈક નવીન જ પ્રકારનાં પુસ્તકો છે.

મુ. ગિજુભાઈના જીવનનાં અનેક પાસાં હતાં. મારા જેવા ધરના માણસને એ ખ્યાલ સહુથી વિશેષ રહ્યો છે જે ગિજુભાઈ કામ કાજમાં શક્તિમાં Steel frame લોખંડી કહેવાતાં, જે ગિજુભાઈ પરંપરા અને રૂઢીગત ધર્મના દષ્ટિબિન્દુથી જોનારને તદ્દન નાસ્તિક લાગતા. જેમણે હંમેશા ચોક્કસ હેતુલક્ષી સાહિત્ય, બાલસાહિત્યમાં કે શિક્ષણ સાહિત્યમાં લખ્યું. પક્ષી, પ્રાણી, વનસ્પતિ, વિજ્ઞાન આ વિષે જેમણે વાંચ્યું, વિચાર્યું, અને લખ્યું અને સામાન્ય રીતે દુનિયાની દષ્ટિએ જેમના જીવનનું દષ્ટિબિન્દુ ભૌતિક ગણાય, એમની પાસેથી પ્રસ્તુત પુસ્તક મળે તે કાંઈક આશ્ચર્યનો વિષય ગણાય.

જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં માણસ પોતાનું સર્વસ્વ આપીને કામ કરે છે, જે પોતાની દષ્ટિ પ્રમાણે પ્રમાણિકપણે પોતાનું જીવન અદ્યમ્ય ઉત્સાહથી અનેક આફતોની સામે થઈને; તદ્દન વાસ્તવિકતાની ભૂમિકા ઉપર જીવ્યે જાય છે, તેને વહેલીમોડી આ અનુભૂતિઓ થવાની જ.

અને સ્ટ હેમિંગવેની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા “Old man and the sea”ના નાયક માછીમારનું પાત્ર પણ આપણને એ જ બાબત કહી જાય છે. જેમનું જીવન એક જીવનું જગતું કાવ્ય છે, તેમને માટે આવું બનવું તદ્દન સંભવિત છે એટલું જ નહિ પણ અનિવાર્ય છે.

ગિજુભાઈને પણ આવી અનુભૂતિઓ થયેલી એમનું અંતરમન એક તીવ્ર આધ્યાત્મિક ભૂખ હરપળે અનુભવતું અને એ તીવ્ર ઝંખનાના પરિણામરૂપ આ બે પુસ્તકો એમણે લખ્યાં અથવા એમ કહીએ કે એમનાથી લખાય ગયાં તો પણ ખોટું નથી. અહીં દ. મૂ. બાલમંદિરમાં એ વખતે હસ્તલિખિત દૈનિક ચાલતું તેના પહેલા પાના ઉપર આ ફકરાઓ એના સંપાદકની હાજરીમાં સવારના ૧૦, ૧૫ મિનીટમાં લખીને મુ. ગિજુભાઈ આપી દેતા. કોઈ પુસ્તક બનાવવાની તો એ વખતે એમાં કલ્પના પણ નહીં હોય. એ સઘળા ભેગા કરીને આ બધા છપાવ્યા.

આ અંગે એક છેલ્લી વાતનું ધ્યાન ખેંચ્યું છું. પુસ્તકની શૈલી, ભાષા અને વસ્તુનું નિરૂપણ આપણને કોઈ ખીલ જ ગિજુભાઈનું દર્શન કરાવે છે. ‘ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિની ’ વૈજ્ઞાનિક ગાંભિર્યવાળી શૈલી કે માબાપો માટે લખેલાં પુસ્તકોની હેતુલક્ષી પ્રચારક શૈલી, બાલસાહિત્યની હળવી શૈલી, આ લખાણમાં તદ્દન બદલાઈ ગયેલી લાગે છે. આમાં વસ્તુ, વિચાર, ભાવનાને અનુરૂપ શૈલી, ભાષાનું નિરૂપણ તેની મેળે જ આવી જાય છે. આ વાંચના કોઈવાર ગુરુદેવની ગીતાંજલી કે કોઈવાર ખલિલ જિબ્રાનની વાણીના કાનમાં ભણુકારા પડી જાય છે. કપીર, મીરાં, દાદુની ગૂઢ વાણીના આપણા મનમાં પડઘા પડી જાય છે. એ જ બતાવી આપે છે કે માણસના અંતરમનની તીવ્ર ઝંખના પોતાના વિચારોને વહન કરનાર શૈલી પોતાની મેળે જ રચી કાઢે છે.

ઉપરનું દષ્ટિબિન્દુ નજર સમક્ષ રાખીને વાચક આ લખાણ વાંચશે અને એને સમજવાને પ્રયત્ન કરશે તો ગિજુભાઈના જીવનનું એક અજ્ઞાત પણ અતિ સત્ય પાસાને એને પરિચય થયા વિના નહીં રહે, એવી અભિલાષા સાથે વિરમું છું.

દ. મૂ. બાલમંદિર

ભાવનગર

તા. ૨૧-૬-૬૧

—નરેન્દ્ર બધેકા

નિવેદન

સ્વ. ગિજુભાઈનાં કેટલાંય પુસ્તકો ઘણા વર્ષોથી મળતાં નથી, તે એ બધાં પુસ્તકોની અધ્યાપન મંદિરોમાંથી, કેળવણીના ક્ષેત્રમાંથી તેમજ સમાજમાંથી વારંવાર માગ ભડક્યા કરે છે. ચાલુ સાલથી એ બધાં અપ્રાપ્ય પુસ્તકો ધીમે ધીમે સૌને સુલભ બને એ રીતે પ્રસિદ્ધ કરવાનું વિચારવામાં આવ્યું છે, એ મુજબ શ્રી દક્ષિણા-મૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવનના મોટાભાઈ તરીકે પ્રસિદ્ધ સ્વ. હરગોવિંદ અજરારમર પંડ્યા સ્મારકમાળામાં દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર મારફત પહેલાં પ્રસિદ્ધ થયેલ આ પુસ્તક નવી આવૃત્તિરૂપે પ્રગટ કરતાં ખૂબ જ આનંદ થાય છે.

સ્વ. ગિજુભાઈ વિવિધરંગી વ્યક્તિત્વ ધરાવતા હતા. આધ્યાત્મિકજીવન તરફ પણ તેમના મનનો ઝોક હતો જ એમ એમના નિકટના પરિચિતો જાણે જ છે. ઘણીવાર તે જીવનના ઉત્તર કાળમાં આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અર્થે હિમાલય જવાની વાતો કરતા. એમણે લખેલાં અનેક પુસ્તકોમાં ચિંતન મનન યોગ્ય બે ઉત્તમ પુસ્તકો 'શાંત પળોમાં' તેમજ 'પ્રાસંગિક મનન' આજે એકી સાથે પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ પ્રસંગે આ પુસ્તકનું પ્રથમવારનું પ્રકાશન જે સાધુચરિત મોટાભાઈ સ્મારકમાળાના પુસ્તક તરીકે થયેલ તે મોટાભાઈને અને મૂળ પુસ્તકના પ્રકાશક દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવનના નિયામક પૂજ્ય નાનાભાઈને ભક્તિભાવે અમે વંદન કરીએ છીએ.

જીવનને સ્પર્શતાં આ વિચાર રત્નોના વાચન મનનથી ગુજરાતની શ્રેયાર્થી વ્યક્તિઓને લાભ થશે જ એવી અશ્વાસી કરવામાં આવતા

આ પ્રકાશનને ગુજરાત હર્ષથી આવકારશે જ એવી આશા રાખવી અસ્થાને તો નથી જ.

આ પ્રકાશનના અનુસંધાનમાં સ્વ. ગિજ્જુભાઈના ખીજાં પુસ્તકો અત્યારે છપાઈ રહ્યાં છે જેવાં કે ' મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ', ' માળાપ થવું આકર્ષ છે ', ' આ તે શી માથાફોડ ', ' દિવાસ્વપ્ન ', ' મા-બાપોને ' વગેરે જે થોડાં સમયમાં મળતાં થઈ જશે.

આ બધા પુસ્તકોમાં બાળકેળવણીનું મુખ્ય પાઠ્ય પુસ્તક સમું ' મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ' એ મોટામાં મોટું લગભગ ૪૦૦ ચારસો પાનાનું પુસ્તક થશે. એ પુસ્તક ૨૫-૩૦ કે તેથી વધુ વર્ષોથી અપ્રાપ્ય બનેલું. આ રીતે ગિજ્જુભાઈના બધાં જ પુસ્તકો લગભગ મળતાં થઈ જશે. વાચકો આવાં ઉપયોગી પ્રકાશનો ખરીદી આ પ્રવૃત્તિમાં દિલથી સહકાર આપશે એવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ.

પ્રકાશક

स्व. गिन्नुभाधनुं साहित्य

मोन्टेसोरी पद्धति
द्विवा स्वप्न
आ ते शी माथाङ्कैड ?
माभाप थवुं आकडुं छे
वार्तानुं शास्त्र
माभापोना प्रश्नो
नवा आचारो
बाल क्रीडांगणो
प्रासंगिक मनन
शांत पणोमां
केम शीभववुं ?
यावो वांचीये
मेणववा भाटे जण्णावो

सं स्का २ सा हि त्य मं दि २
पो. भा. नं. ३४, लावनगर.

વિશ્રામ પહેત્રો

: ૧ :

અરે ભગવન્ ! એ દર્શન પુનઃ પુનઃ મને કેમ થતું નથી ? શું હું એનો અધિકારી નથી ? અને જો હું અધિકારી જ નથી તો પછી મને એ દર્શન થયું જ કેમ ?

ત્યારે શું હું એ દર્શનનો અધિકારી મટી ગયો છું ?

તો તો મારા પ્રભુ ! તારે મને કહેવું જોઈએ કે હું અધિકારભ્રષ્ટ કેમ થયો. પણ જો તું એનો ઉત્તર ન આપે ને મૌન જ સેવે, તો વળી પાછો હું પૂછીશ કે એ તારું દર્શન હતું કે નહિ ?

તું કહીશ કે “કોણ જાણે મને ખબર નથી. તું જો જાણી શક્યો ન હો તો તો સાચે જ તને દર્શન મળ્યું એમાં પણ ભૂલ જ થઈ.”

અને જ્યારે તું આવું કહીશ ત્યારે હું બોલી બેઠીશ કે “જા જા, ભગવન્ ! મારે તને કશું પૂછવું પણ નથી, અને મારે તારું દર્શન પણ જોઈતું નથી.”

અને ત્યારે જ તું ખરાબર સીધો થઈને કહીશ કે “ એ દર્શન મારું હતું. ” અને એની સાથે જ તું મારી સામે પ્રત્યક્ષ થઈશ.

: ૨ :

દયા કરી તેં મને તારે ચરણે સ્થાપ્યો. દયાને હું પાત્ર હતો ? ના રે, ના.

મારા પ્રભો ! હું તો ઘૃણાપાત્ર છું. હું તો તિરસ્કારને પાત્ર છું.

કૃપા કરી તેં મને તારે શરણે લીધો. શરણને હું પાત્ર હતો ? ના રે, ના.

મારા પ્રભો ! હું તો તાડનને પાત્ર છું. હું તો ત્યાગને પાત્ર છું.

પ્રભો ! હું તો દીન, હીનમતિ, પામર જન છું.

પ્રભો ! તું જો દીનવત્સલ, ઉદારચરિત, ભક્તવત્સલ ન હોત તો મારું શું થાત ?

: ૩ :

જ્યારે અક્ષત આકાશમાં એકે ય તારાનો અંખો એવો ચે પ્રકાશ નથી રહ્યો;

જ્યારે દૂર કે નજીકના કિનારાઓ ઉપર એકે ય દીવાદાંડીનો પ્રકાશ નથી દેખાતો;

જ્યારે દરિયાનાં મોજાં સુદ્ધાં કાળરાત્રિમાં કાળાં

ડિખાણુ જેવાં થઈ ગયાં છે;

અને એ વેળાએ જ્યારે દિશાભૂત્યું મારું વહાણુ સાગરતરંગો ઉપર આમતેમ ડોલી રહ્યું છે —

ત્યારે એ મારા પ્રભુ ! આ એક નાનો એવો દ્વીપક મારા વિકટ માર્ગને અજવાળી રહ્યો છે, અને એને પ્રકાશે પ્રકાશે હું મારું નાવ નચિતપણે હાંકી રહ્યો છું.

એ મારો નાનો દ્વીપક, ભગવન્ ! તારા ઉપરની મારી અખંડ અને નિઃસીમ શ્રદ્ધા છે.

: ૪ :

તું જ સર્વશક્તિમાન છે, જે તેં તારી બધી શક્તિઓને એને ચરણે મૂકી દીધી છે.

તું જ સર્વજ્ઞ છે, જે તે તારું સર્વ જ્ઞાન એના જ જ્ઞાનમાં સમાવી દીધું છે.

તું જ સર્વ સત્તાધીશ છે, જે તેં તારી થોડી શી સત્તા પણ એને અર્પી દીધી છે.

તું જ સર્વદર્શી છે, જે તેં તારું દ્રંકું દર્શન એના દર્શનમાં મિલાવી દીધું છે.

તું જ સર્વસમ્રાટ છે, જે તેં તારું હૃદય-સામ્રાજ્ય એને ધરી દીધું છે.

તું જ સર્વમય છે, જે તું મન, વાણી અને કર્મથી એ સર્વમય બની ગયો છે.

: ૫ :

લગવન્ ! એ તો મલિનમતિ હું છું, નાથ !
 શુદ્ધ સ્ફટિકમાં કાળું તલકું મારું છે, પ્રભુ !
 સ્થિર જલને ચલિત કરે છે મારું મન, વિલો !

*

*

*

દયાળુ, કૃપાળુ, શાંતિના ઓ સાગર !
 સ્થિરતાના ઓ સ્થાણુ !
 અશાંતિ ને અસ્થિરતાને દૂર કર.

*

*

*

આકાશે ચંદ્ર સ્થિર છે.

નાનું બાળક કહે છે: “ બા, ચાંદો ચાલે છે. ”

બા કહે: “ ચાંદો નથી ચાલતો, વાદળું ચાલે છે. ”

થાંભલા ઉપર દીવો સ્થિર છે.

ચાલતાં ચાલતાં બાળક કહે છે: “ બાપા દીવો હલે છે. ”

“ ના ભાઈ, એ તો તું ચાલે છે. દીવો સ્થિર છે. ”

ગાડામાંથી બાળક કહે છે : “ જુઓ તો ભાઈ ! આ
 ઝાડ જાય છે. ”

“ ના રે બચુભાઈ ! એ તો ગાડું ચાલે છે. આપણે
 જઈએ છીએ. ”

લગવન્ ! ત્યારે શું હું પણ બાળક નથી ?

: ૬ :

યુગોથી હું તને ભજતો હતો. કૃપા કરી કૃપાનાથ
તું આવ્યો.

તારા રથનાં પૈડાંનો અવાજ સંભળાયો.

હું ખબડ્યો: “ જોને આ કર્કશ અવાજ ! એનું
નામ રટવામાં આડે આવે છે. ”

તું પાછો ગયો; તારો રવ ફર થયો.

*

*

*

મધરાત હતી. જગત આખું સૂતું હતું.

હું એક તારા નામે જાગતો હતો.

બારણું ખખડ્યું. શી ખખર એ તું ખખડાવે છે ? મેં
ચિડાઇને કહ્યું: “ અરે, અત્યારે પણ ગડખડ ? જે હોય
તે પાછું જાય, મારા જપમાં ભંગ થાય છે. ”

તું પાછો ગયો; તારો ધ્વનિ ન સંભળાયો.

*

*

*

યુગો પાછા વીતી ગયા. તારું ધ્યાન ધરતો હતો.
તું પાછો ગયો તે દિવસથી બારણું ખુલ્લું હતું.

દયા કરી દયાઘન ! તું તો આવ્યો.

તારા પગનો રવ સંભળાયો. તું પાસે ઊભો હતો.

હું અકળાયો; મારું ધ્યાન ભાંગી ગયું. હું ખબડી
ઊઠ્યો: “ કેવો આ ધ્યાનવિક્ષેપ ! ”

મેં કહ્યું: “ જો હોય તે પાછો જાય. મારા ધ્યાનમાં ભંગ થાય છે. ”

મેં આંખ ન ખોલી; તું પાછો ગયો.

તારું દર્શન ન થયું.

*

*

*

યુગો પાછા ચાલ્યા ગયા.

હું તો તારી રાહ જોતો જ બેઠો.

બારણું ખુલ્લું હતું; આંખ ઉઘાડી હતી; જાપ બંધ કર્યો હતો.

પ્રેમસ્તિગ્ધ પ્રેમમૂર્તિ! તું પાછો મારે ત્યાં આવ્યો.

તારું વિરાટ સ્વરૂપ મારી સામે ખડું થયું.

હું હબક્યો ને ઘૂરક્યો: “ કેવું અવિરૂપ સ્વરૂપ! મારો પ્રભુ આવો ન હોય. ”

મેં કહ્યું: “ ચાલ્યો જ, બાપુ! મારા પ્રભુનો માર્ગ રોકે છે. ”

તું પાછે પગલે ચાલ્યો ગયો. હું તને ત્યારે પિછાની ન શક્યો.

*

*

*

ફરી પાછો બેસી ગયો. બધી ક્રિયા બંધ હતી; એકમાત્ર ‘ તુંહી, તુંહી, તુંહી ’ થતું હતું.

બારણું બંધ કર્યાં હતાં; આંખો મીંચી હતી; કાન સાંભળતા ન હતા.

એકમાત્ર ‘ તુંહી, તુંહી, તુંહી. ’ થતું હતું.

ખખડાટ થયો નહિ; અવાજ આવ્યો નહિ; દીદાર દેખાયો નહિ. તું તો સીધો અંતરમાં આવ્યો ને ત્યાં દેખાયો.

અંતરથી મેં તને સાંભળ્યો.

અંતરથી મેં તને દીઠો.

અંતરથી મેં તને પિછાન્યો.

અંતરથી મેં તને અંતરમાં રાખ્યો.

: ૭ :

હું જોયા વિના જ તને માનું છું.

હું સાંભળ્યા વિના જ તને માનું છું.

હું સ્પર્શ્યા વિના જ તને માનું છું.

હું તેઓમાંનો નથી કે જેઓ જોયા વિના તને માનતા જ નથી.

હું તેઓમાંનો પણ નથી કે જેઓ જોયા પછી જ તને માને છે.

હું તો તેઓમાંનો છું કે જેઓ તને માને છે કારણકે તેઓ તને અનુભવે છે.

: ૮ :

ઝૂંપડી અધખોલી રાખી અરધી રાત સુધી બેઠો.

ટાંઢે ધૂજતો, ફાટલી ગોઠડીને ડિલે લપેટીને બેઠો.

પુરાણપુરુષોત્તમ મારા હરિનું ધ્યાન ધરતો બેઠો.

પતિતપાવન મનવિરામ મારા રામનું નામ લેતો ઝેઠો
મનોરમ, ગોપિકાવલ્લભ મારા શ્યામનું સ્મરણ
કરતો ઝેઠો.

ગરુડરાજની પાંખ ફફડી. એ આવ્યો; મારો
લક્ષ્મીપતિ !

શંખધ્વનિનો પ્રચંડ નાદ સંભળાયો; એ આવ્યો
મારો ઉમાકાન્ત !

સ્થયકની રેણુકા ઊડી; એ આવ્યો મારો દીનાનાથ !

અંધારું હતું. જગતમાં ઘોર અંધારું હતું. આકાશ
ઘનાચ્છાદિત હતું. એકે ય તારો ન હતો. પ્રકાશની
અભાવાસ્યા હતી.

તે છતાં મેં એને કેમ ભાળ્યો ? કઈ આંખથી મેં
એને દીઠો ?

પવન સૂસવતો હતો. કાન તો વીંઝાઈને બહેરા
બન્યા હતા; ખીજે એક પણ ધ્વનિ સંભળાતો નહોતો.
શ્રવણેન્દ્રિય નિશ્ચેષ્ટ હતી.

તે છતાં મેં એનો સ્વ કેમ સાંભળ્યો ? કયા
કાનથી એ સંભળાયો ?

ટાઠ સખ્ત હતી; ચામડી ઘેરી ઝોડ હતી; એકલી
ટાઠ જ વાગતી હતી. જાણે સ્પર્શની ઇન્દ્રિય જ ન હતી.

તે છતાં મેં એની ઠૂંક કેમ જાણી ?

કયા સ્પર્શે એને મેં સ્પર્શ્યો ?

: ૯ :

ભાંગીતૂટી ઝૂંપડીમાં હું પડ્યો હતો.
ફટકતૂટલ ગોઢી પર બેઠો હતો.

પ્રભો ! મારામાં તેં શું બોયું ?
ઝૂંપડીમાં તેં શું ભાળ્યું ?
ગોઢીમાં તેં શું ઢીકું ?

તારે ત્યાં લક્ષ્મીનાં ધામ હતાં.
તું દાસદાસીઓનો ધણી હતો.

શા માટે તું ગરીબને ત્યાં આવ્યો ?
શા માટે તું દાસ થઈને રહ્યો ?

નાથ ! તું તો જ્ઞાનીઓને પણ અગમ્ય છો.
તું તો તપસ્વીઓથી પણ પર છો.

શા માટે તું જ્ઞાન લેવા આવ્યો ?
શા માટે તું તાપ તપવા આવ્યો ?

યોગીઓ તને શોધે છે.
ભોગીઓ તને ભજે છે.
કામનાસિદ્ધિ તું પોતે જ છે.

તું કયા યોગીને શોધે છે ?
તું કયા ભોગીને ભજવાનો છે ?
તારી કઈ મનકામના અસિદ્ધ છે ?

ક્યાં છે અહીં તારાં સ્વર્ગભુવનો ?
ક્યાં છે અહીં તારાં નંદનવનો ?

અહીં તો મૃત્યુ લોકનાં ધૂળ-પથ્થર છે.
અહીં તો કાંટાવાળી વનસ્પતિ છે.

ત્યારે તું અહીં શું કામ આવ્યો ?
આ રાંકની ઝૂંપડીએ શું કામ આવ્યો ?

કહે છે : તું ભક્તવત્સલ છે.

કહે છે : તું દાસાનુદાસ છે.

શું એટલા જ માટે તું આવ્યો ?
ને મારી કંથાને તારી કરી ?

: ૧૦ :

હું લખવા નથી માગતો અને છતાં લખું તો છું.

હું ગાવા નથી ચાહતો અને છતાં ગાન તો કરું છું.

હું ચીતરવા નથી ઇચ્છતો અને છતાં ચિત્રો તો
કાઢું છું.

હું ધ્યાન ધરવા નથી માગતો અને છતાં ધ્યાન
તો ધરું છું.

હું નિષ્ક્રિય બની પડ્યો રહેવા ઝંખું છું, અને છતાં
ભિલો થઈ ઉદ્યોગ કરું છું.

કોણ મને લખવાને, ગાવાને, ચીતરવાને, ધ્યાન
ધરવાને અને પ્રવૃત્તિ કરવાને પ્રેરે છે ?

હું એને ભેદ શકતો નથી છતાં એને અનુભવું છું.
એ કોણ છે ? એ અનુભવ શાનો છે ?

: ૧૧ :

ઓ મારા પ્રભુ !
મને તારો હાથ લાંબાવ.

આ હોડી ડોલી રહી છે.
આ વરસાદ ને વા !
આ વા ને વીજ !
આ મોજાંઓનો ઉછાળો !

ઓ મારા પ્રભુ !
મને તારો હાથ લાંબાવ.

સુકાન હાથમાં નથી રહેતું.
માણસો મને ત્યજી ગયા છે.
હું હવે એકલો રહ્યો છું.

ઓ મારા પ્રભુ !
મને તારો હાથ લાંબાવ.

હું ગભરાઈ ગયો છું.
મારી મતિ નથી ચાલતી.
મારા હાથપગ ઢીલા થયા છે.

ઓ મારા પ્રભુ !
મને તારો હાથ લાંબાવ.

સુકાન છોડી દઉં ?
હોડી ડૂબવા દઉં ?
ડૂબી જઈને તારી પાસે આવું ?

ઓ મારા પ્રભુ !

મને તારો હાથ લાંબાવ.

હજી મને આશા છે.

હજી મન મજબૂત છે.

તુંમાં હજી શ્રદ્ધા છે.

ઓ મારા પ્રભુ !

તારો હાથ લાંબાવ !

: ૧૨ :

નાથ ! મારી હોડીનું સુકાન લે !

સાગર ઊછળી ઊછળીને આકાશે અડે,
ચોદ્દિશ ઘન તિમિરથી ઘેરાઈ જાય,
અનન્ત ધારે વરસાદ વરસ્યા કરે,
ત્યારે ઓ નાથ ! મારી હોડીનું સુકાન લે !

મારી હોડી ડોલે છે;

પગ સ્થિર નથી થતા;

હાથ ઠીલા પડ્યા છે;

હવે હું થાક્યો છું, નાથ !

આત્મવિશ્વાસનાં અભિમાન ઊતર્યાં;
વાણીનો મિથ્યા પ્રલાપ સંભળાયો;
મનુષ્યની પામરતા પ્રત્યક્ષ થઈ.
નાથ ! લે, હવે મારી હોડીનું સુકાન લે !

હોડી મધ્યદરિયે છે;
 દોરડાં ખોવાયાં છે;
 સઢ તૂટી ગયા છે;
 સુકાન ભાંગ્યું તૂટ્યું છે;

પણ નાથ ! તું ખેસ; હોડીને સુકાને ખેસ.
 ઓ દેવ ! આકાશ ચોખ્ખાં કર.

પવન સ્થિર કર;
 પાણી શાંત કર.

આ હોડી તારી છે, નાથ ! તું એનું સુકાન લે !

: ૧૩ :

જ્યારે દુખાર્ત્ત હૃદય ભારે થાય, મૂંઝવણનો પાર ન રહે, શોકનો ભણે કે સાગર ઊછળે, ખુદ્ધિ એકાએક સ્તંભી જાય ને શ્વાસ રૂંધાવા લાગે, ત્યારે ઓ હૃદયનાથ ! તારો કોમળ કર આ ધડકતા હૈયા ઉપર ફેરવીને એને હળવું કર !

*

*

*

હર્ષશોક, પ્રેમમોહ ને રાગદ્રેષથી ભરેલ આ ભવાટવી-માં ભટકતો ભટકતો હું જ્યારે આંધળાની જેમ અટવાઈ પડું, જ્યારે એકે ય માર્ગ સૂઝે નહિ, જ્યારે સર્વ દિશા કંટકિત ભાસે, જ્યારે શ્રમથી પગ થાકે, આંખ ઊંઘવા માંડે ને શરીર અચેતન થઈ ધરણી ઉપર ઢળી પડે,

ત્યારે ઓ પ્રાણનાથ! તારા મૃદુ મધુર સ્પર્શે મને
જાગૃત કર. મારા શ્રમને હરી લે, ને સચેત કરી પુનઃ
તારા માર્ગ ઉપર મૂક!

*

*

*

અતિ પીડાથી કદી આ સૂકાં નેત્રોમાં એકાદ અશ્રુ-
બિંદુ દેખાય તો હે વલ્લભ! તારા અંબરાંચલથી એને
લૂછી નાખ; એ મારી ઊંડી ગયેલી આંખોને તારી આંખના
તેજથી તેજસ્વી કર; અંધકારલયાં મારાં ચક્ષુઓને તારા
પ્રકાશ વડે ભરી દે, પ્રભુ!

: ૧૪ :

દયા મેં માગી ને તેં મને આપી.
કૃપા મેં યાચી ને તેં મને આપી.
શરણુ મેં માંગ્યું ને તેં મને આપ્યું.
વત્સલતા મેં યાચી ને તેં મને આપી.

દયાના ઓ સાગર!

કૃપાના ઓ ભંડાર!

શરણાગત દીનવત્સલ ઓ ભગવન્!

ભગવન્, ભગવન્, ભગવન્!

: ૧૫ :

શા માટે હું તને સ્પર્શું, જો તું જ પોતે સ્પર્શ છે?
શા માટે હું તારું દર્શન કરું, જો તું જ પોતે દર્શન છે?

શા માટે હું તને સાંભળું, જો તું જ પોતે શબ્દ છે ?
 શા માટે હું તારો વિચાર કરું, જો તું જ પોતે વિચાર છે ?
 શા માટે હું તારું મનન કરું, જો તું જ પોતે મનન છે ?
 અને શા માટે મારે તને શોધવો, જો શોધ જ પોતે તું છે ?

તો શા માટે તારી સમાધિ કરવી,
 જો સમ્યક્ ધ્યાન જ પોતે તું છે ?
 ત્યારે શા માટે મારે તારી પરવા કરવી,
 જો તું જ પોતે હું છું ?

: ૧૬ :

ઓ પયગંબરી નૂર !
 આકાશથી ઊતર ને અંધાપો દૂર કર
 ઓ ફિરસ્તાઈ વાણી !
 અદ્દરથી આવ ને મૂંગાને જીભ આપ.
 ઓ દેવતાઈ ચેતના !
 અંતરીક્ષથી ઊતર ને મૂળને ચેતન આપ.
 ઓ ! ઓ ! ઓ !
 ઊતરો, આવો ! ઊતરો ને તમારે પદે સ્થાપો !

: ૧૭ :

ઓ જીવનદીપ ! ના કદી ઓલાઓ.
 જીવનપ્રાણ ક્ષીણ બને,
 પ્રખર તેજ આંખું થાય,

અંધકારનાં વાદળ ભિમટે,
ત્યારે ઓ જીવનદીપ ! કદી ના ઓલાઓ.

*

*

ભલે જીવનજ્યોતે અનેક જીવનજ્યોતો પ્રગટો.
ભલે દૂર અને નજીક સર્વત્ર પ્રકાશ થાઓ;
ભલે પ્રખર સાસ્કરોથી વિશ્વ આપું તેજસ્વી બનો;

પણ ઓ નાનકડા જીવનદીપ !
તારો પ્રકાશ કદી ના ઓલાઓ.

વાટ નાની થાય, તેલ ખૂટે,
પવન વારે વારે ચમદૂત મોકલે,
ત્યારે ઓ સ્નેહરાજ,
આ મારો નાનો દીપ-સ્નિગ્ધક
ઓ જીવનદીપ ! કદી ના ઓલાઓ.

: ૧૮ :

આ ચિત્રમાંનાં ઘાસ આજે આમ વળેલાં છે. કાલે
વળી બીજે પવન આવશે. ચિત્રકારની પીંછી બીજી
બાજુ ફરશે, એટલે બીજી બાજુ વળશે. આમ
મનુષ્ય-જીવનનું છે. કોઈ મહાન ચિત્રકાર આમતેમ
પીંછી ફેરવી આપણને આમતેમ ડોલાવે છે. આપણે
કેવળ આકસ્મિક પવનને શરણુ છીએ. અરે !

વિશ્રામ ખીન્ને

: ૧ :

કદાચ ઊંચેથી આલ તૂટી પડ્યું અને પૃથ્વીના ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા તો યે શું ?

કદાચ અગણિત તારાગણો અકુળાઈ પડ્યા અને વિશ્વ આખું ભાંગીને ભૂકો થઈ ગયું, તો યે શું ?

કદાચ સમસ્ત માનવજાતની ક્રોધજ્વાલાથી દિશાઓ બળી બળીને ખાખ થઈ ગઈ, ને સમસ્ત જગત ભસ્મી-ભૂત થઈ ગયું તો યે શું ?

કદાચ વિષમાત્રના જંગી પ્રવાહો આખા યે અનંતને વિષમય કરી નાખ્યું તો યે શું ?

કદાચ પ્રલયકાળે કાળરૂપ ધરી મહામૃત્યુના નૃત્યથી બ્રહ્માંડને નચવી મૂક્યું, તો યે શું ?

કદાચ દાનવો અને દેવોએ સંધિ ધરી શુભાશુભ ઉભય અસ્ત્રશસ્ત્રનો કાતિલ વરસાદ વરસાવ્યો, તો યે શું ?

હું તો એ બધાંને પેલે પાર

અડગ અને અચલ

અમર અને અજર ઊભો છું.

મને તેથી શું ?

: ૨ :

તૂતક ઉપર ઊભો ઊભો સમષ્ટિનું ભયંકર તોફાન
બેઠું રહ્યો છું; અને છતાં નિર્ભય છું, અડગ છું અને
આનંદમસ્ત છું.

મને પરવા નથી, કે મારું વહાણ ક્યાં જાય છે.
કિનારા વિનાની અનંતતામાં એને જવાપણું જ ક્યાં છે,
કે જવાની હવે ક્ષિકર રહે ?

તૂતક ઉપરથી ગમે ત્યારે ફૂદી પડનારનું વહાણ ઊંધું
પડે તો યે શું, અને ન પડે તો યે શું ?

હવે ક્યાં પ્રવાસ અધૂરો છે કે આ વહાણમાં બેસીને
કરવાનો છે ? ભલે તે ડૂબી જાય, કેમ કે મુસાફરીની હવે
જરૂર નથી.

: ૩ :

તોફાન એટલું ભયંકર છે.

સઠ ચિરાઈને ચીંથરાં થઈ ગયો છે; ડોલકૂવો કડકડ
કરતો હમણાં જ તૂટી પડ્યો.

તોફાન એટલું ભયંકર છે.

મોજાંઓ આકાશ સુધી ઊછળી રહ્યાં છે, હોડી

મૃત્યુના મુખમાંથી વારંવાર પાછી આવે છે.

તોફાન એટલું ભયંકર છે.

મેં સુકાનને ક્યારનું ચે છોડી દીધું છે. કાળરાત્રિના અંધકારે વિકરાળ મોં ફાડેલું છે.

અને એની સામે હું અદૃહાસ્ય કરતો બિભો છું !

તોફાન એટલું ભયંકર નથી !

: ૪ :

રૂબું રૂબું થઈ રહેલ વહાણમાંથી મહત્વાકાંક્ષાને ત્યજી દીધી છે.

વહાણને આમતેમ અફળાવનાર અભિમાનભર્યા સઠોને છોડી નાખ્યા છે.

જેની તેની સાથે જકડી રાખનારાં દોરડાંનાં અંધનો છોડીને તોડી નાખ્યાં છે.

તું જ અધાં વહાણને ચલાવે છે, એના ભાનમાં સુકાનીપણું પણ ત્યજી દીધું છે !

મધદરિયે—

મારું વહાણ સંસારતુફાને મેં છૂટું મૂક્યું છે.

: ૫ :

ભયંકરમાં ભયંકર વાવાઝોડું શમી જાય છે અને ફરી એકવાર વહાણના સઠો ફરફરે છે.

સૂર્યને પણ થીજવી નાખે એવાં ખરફનાં તોફાનો

વીંખાઈ જાય છે, અને ફરી એકવાર નદીઓ વહેવા લાગે છે.

અંધના અંધાપાથી ચે કાળો અંધકાર ઓસરી જાય છે ને ફરી એકવાર પ્રકાશકિરણોથી સૃષ્ટિ હસી ઊઠે છે.

લોહીની નીકેા વહેવરાવતા મહાયુદ્ધનો અંત આવે છે, ને ફરી એકવાર મહાપ્રજાઓ હસીને ભેટે છે.

અને એમ જ, ભયંકર, થીજવી નાખે તેવા, અંધકાર-મય અને લોહી વહેવરાવનારા જીવનકલહો-જીવન-તુફાનો આવી આવીને શમી જાય છે; અને ફરી ફરીને જીવનનાવે સદ ચડે છે, જીવનપ્રવાહ પ્રવાહિત બને છે, આશાપ્રકાશ પ્રગટી ઊઠે છે અને હાસ્યભર્યાં મિલનો અવતરે છે.

વિશ્રામ ત્રીભે

: ૧ :

સુંદર એવી કલા જ્યારે લોકો
ઉદરનિર્વાહ માટે વાપરે છે,
ત્યારે કલા અને કલાધર બંને
અધોગતિને પામે છે, ને ઉભય-
નો દરજ્જો છેક નીચે જાય છે.

: ૨ :

એમ નથી કે મનુષ્યમાં બુદ્ધિ નથી;
એમ નથી કે મનુષ્યમાં સ્થિરતા નથી;
એમ નથી કે મનુષ્યમાં ક્રિયાશક્તિ નથી;
એમ નથી કે મનુષ્યમાં કલ્પના નથી;
એમ નથી કે મનુષ્યમાં શક્તિ નથી;

એ બધું યે છે ને બધા યે વખત છે. પરંતુ એમ
બને છે કે મનુષ્યને ઘણી વાર ભૂલા પડવું પડે છે, ને

જ્યારે જ્યારે તે માર્ગ ભૂલે છે ત્યારે ત્યારે તે અસ્થિર થાય છે, મંદબુદ્ધિ અને છે, અશક્ત અને અક્રિય થાય છે; તેની કલ્પના વિકૃતિ પામે છે.

પણ જ્યારે તેને રસ્તો પાછો જડે છે, ત્યારે...

ત્યારે તે પાછો સતેજ થાય છે, સ્થિર થઈ કાર્યરત અને છે, બુદ્ધિનાં અને અન્ય શક્તિઓનાં ઉચ્ચ સર્જનો કરે છે.

: ૩ :

ઘણા માણસોને મેં જોયા છે કે તેઓ આત્મદર્શનની વાતો કરે છે.

પણ મેં એવા કોઈને પણ જોયો નથી કે જે દર્શન માટે માથું ફેરવે, નિંદા અને તુચ્છકાર સહન કરે, ભારેમાં ભારે શરીર અને મનના તાપોને સહન કરે.

એવા સાંભળ્યા છે ખરા : ગોપીચંદ, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, શ્રી ચૈતન્ય.

કેટલાં ચે ભવો જશે, કેટલાં ચે કુસ બનશે, કેટલાં ચે બલિદાનો સળગશે ત્યારે આત્મસાક્ષાત્કાર થશે.

ફૂલડીમાંથી ગોળ થોડો જ ખાવો છે !

: ૪ :

પ્રતિ દિવસે આકાશમાં નવનવા રંગો દેખાય છે. જીવનમાં પણ એમ જ છે. છતાં પ્રતિ દિવસના રંગો

પાછળ એક જ રંગ છે, ને એ વિવિધતા, એ એકતાને સિદ્ધ કરે છે. તેમ જ આ અનન્તરંગી જીવન પાછળ પણ એક જ રંગ છે. એ રંગ કયો છે તે જે જાણે છે તે આ અનેકરંગીપણાનું રહસ્ય સમજે છે; એ જે જાણતો નથી તે જીવનને સમજતો નથી.

: ૫ :

જેનું કૂવાના પાણી તરફ લક્ષ્ય છે તે ગરેડીઓ સામે નથી જોતો; ગરેડી સોનાની છે કે રૂપાની છે કે તે લાકડાની છે, તે તેના મનનો પ્રશ્ન નથી. તેને તો એકાદ ગરેડી જોઈએ છે, અને તે પણ દોરડીના અવલંબન માટે. જે પાણી એમ ને એમ જ નીચે નમી ભરી લેવાતું હોત તો તેને ગરેડીની પણ પરવા નથી! તે જાણે છે કે ગરેડી તે પાણી નથી.

પણ અમૂઘજ લોકો ગરેડીને માટે લડાઈ કરે છે: “આ સોનાની ગરેડી ઉપર હું ભરું અને આ લાકડાની ગરેડી ઉપર તું ભર; હું ધનવાન છું અને તું ગરીબ છે.” બંને લડતા રહે છે, અને ત્રીજો માણસ ગમે તે ગરેડીથી પાણી સીંચી ચાલ્યો જાય છે, ને હસતો જાય છે.

એ બોલતો જાય છે કે “જીઓને, પેલા પાણી ભરવા માટે નથી આવ્યા, પણ ગરેડીઓ માટે આવ્યા છે! તેઓને ગરેડીઓ જોઈતી હોય તો કૂવા-કાંઠે શા

માટે આવે છે, ને ગરદી કરે છે? ગામમાં ગરેડીઓ બહુ યે મળે છે।”

: ૬ :

પગ નીચે કચરાતા લીલા ઘાસને નિહાળીને તો બુઓ! કિરતારની એ કેવી અદ્ભુત સૃષ્ટિ છે? ઘાસના પાંદડે પાંદડે પ્રાણ મૂકનાર, દૃષ્ટિથી પણ ન જોઈ શકાય તેવી ઝીણી રેખાઓ મૂકનાર અને ઘાસમાં પણ અનેક રૂપરાશિને રચનાર એ મહાન સર્જકની તમને કલ્પના સરખી પણ આવે છે?

પળે પળે આંખ ઉપર સહેજે પડતા અને અર્ધ પળે પળે બદલતા ઉષાના અને સંધ્યાના રંગો જોતાં શું તમને કદી સમજાયું છે કે એ રંગોને પૂરનાર, એ રંગોની રમત રમનાર કોણ હશે? એ ક્યાં વસતો હશે?

અવકાશ સમસ્તને ભરી દેનાર, મંદ મધુર વાયુ તમને સ્પર્શીને જે વાતો કહી જાય છે તે તમને સંભળાય છે? એ દરેક વાતમાં તમને શું કોઈ દિવસ ભાસ્યું છે. કે આ વાયુલહરીઓ ક્યાંથી આવતી હશે ને કોણ મોકલતું હશે?

દિવસ અને રાત, અને રાત અને દિવસ અખંડ ગતિથી પરિભ્રમણ કરનારી ગ્રહમાળા સામે વિલોકીને તમને કદી વિચાર આવ્યો છે કે આ ગ્રહમાળાનાં મેરુ કોણ હશે ને એ ક્યાં વસતો હશે?

કહિશો ? તમે સાંભળો છો, સ્પર્શો છો, ગંધની સુવાસ લ્યો છો ને રસોને આસ્વાદો છો; એ તમે જ કોણ છો અને ક્યાંથી આવો છો ?

: ૭ :

હું ત્યાંથી આવેલો છું. ત્યાંથી એટલે પેલા અધાર જંગલના વડ ઉપરથી. જુગજૂનો એ વડ છે; ઉબર ઉબર એની ડાળો છે. અપરંપાર એનાં પાંદડાં છે. બેશુમાર એની વડવાઈઓ છે.

એ વડ નીચે ઋષિમુનિઓ તપ તપેલા. એ વડ નીચે રાજકુમારોએ ખેલ ખેલેલા. એ વડ નીચે ગુરુશિષ્યોએ વેદ ભણેલા. એ વડ નીચે દુષ્યંત-શકુંતલાએ સનેહ બાંધેલો; એ વડલે યોગીઓનો યોગ અને ભોગીઓનો ભોગ બંને જાયેલા. હું ત્યાંથી આવેલો છું.

હું ત્યાંથી આવેલો છું. ત્યાં એટલે પેલી ઊંચી ઊંચી ભેખડોવાળી મહાનદીને તીરેથી. જુગજૂની એ નદી છે. ઉબર ઉબર યોજન એ લાંબી છે. ઉબર ઉબર એની શાખાઓ છે. અપરંપાર એનો પટવિસ્તાર છે. બેશુમાર એમાં માછલાં છે.

એ નદીતીરે ગોવાળોએ ગાયો ચારેલી. એ તીરે મુરલીધરે મુરલી છેડેલી. એને તીરે યાત્રીઓએ પગ મૂકેલો. એના જળે કરોડ કરોડ કમળો ખીલેલાં - કમળે કમળે કેટલા કેટલા ભ્રમરો ! એના જળે દેવોની જળકીડા

જેયેલી. એના જળે ગાંધર્વોનો જળવિહાર ભાળેલો. એના જળે યોગીને નવરાવેલા. હું ત્યાંથી આવેલો છું.

હું ત્યાંથી આવેલો છું. ત્યાંથી એટલે પેલા ઊંચા ઊંચા ગિરિરાજ પરથી. જુગ-જુગજૂનો એ ગિરિરાજ છે. હજાર હજાર એનાં શિખરો છે. હજાર હજાર એમાં ગુફાઓ છે. ગુફાએ ગુફાએ તાપસો છે. અપરંપાર એનાં તપ છે. અપાર એનું તપોવન છે.

એ ગિરિરાજ ઉપર ઉમાએ તપ કરેલું. એ જ ગિરિરાજ ઉપર શંકરે કામને બાળેલો. એ જ ગિરિરાજે શિવપાર્વતીનો સંસાર જ્ઞેયેલો એ ગિરિરાજે પૃથ્વી-તળના અનન્ત રાજપલટા જ્ઞેયેલા. એ ગિરિરાજે દેવ-લોકનાં નૃત્યગાન સાંભળેલાં, અને મૃત્યુલોકના શોકહર્ષ ભાળેલા. યોગી મસ્તકવાળો એ વૃદ્ધ ગિરિરાજ આજે પણ ઊભેલો છે. હું ત્યાંથી આવેલો છું.

હું ત્યાંથી આવેલો છું. ત્યાંથી એટલે ઘોર ગંભીર ગર્જતા પેલા સાગર પરથી. જુગ-જુગજૂનો એ મહા-સાગર છે. કરોડ કરોડ એની વિચિત્રો છે. અપરંપાર એના જલવિસ્તાર છે. ખેશુમાર એમાં જલમત્સ્યો છે.

એ મહાસાગરે દેવદાનવોનાં મંથન થયેલાં. એને તીરે કંઈ કંઈ વ્યાપારો અંત પામેલા. પુરાણકાલીન આર્યની નૌકાઓ એના ઉપર તરેલી; આઘકાલીન જર્મન નૌકા પણ એના ઉપર જ તરે છે. પુત્રી લક્ષ્મીની સમૃદ્ધિ

એના તળિયે અલરે ભરી છે. મહામૂલાં માતીની માળા જગતને લક્ષ્મીજીએ આપેલી છે. હું ત્યાંથી આવેલો છું.

: ૮ :

સવારથી સાંજ અને સાંજથી સવાર પડયે જાય છે. એક દિવસ, બે દિવસ, ત્રણ દિવસ, એમ દિવસો પર દિવસો, મહિના પર મહિનાઓ અને વર્ષો પર વર્ષો ચાલ્યાં જાય છે. વખતે કોઈને માટે એક ક્ષણ પણ રોકાતો નથી.

કોણ વિચાર કરે છે કે અરે, ઘડી-બેઘડીમાં મારો સમય પૂરો થશે ? કોને મનમાં થાય છે કે આ અનંત-તામાં થોડા જ વખતમાં મારો અંત આવશે ?

*

*

*

સવારથી સાંજ અને સાંજથી સવાર પડયે જાય છે. મનુષ્યમાત્ર પ્રવૃત્તિએ લાગે છે ને રાત પડયે વિરમે છે. આખો દિવસ ગડમથલ અને રાત્રે થોડો વખત આરામ; વળી પાછી બીજે દિવસે એની એ સ્થિતિ. વેપારી હાટડીએ જશે; કાઠિયો શાક વેચશે; વોરો બંગડીઓ વેચશે, વકીલ વકીલાત કરવા જશે; શિક્ષક ભણાવવા જશે; પનિહારી પાણી જશે. સૌ સૌને કામે લાગશે.

કોણ વિચાર કરે છે કે આ બધું શા માટે કરું છું ? કોને થાય છે કે અત્યાર સુધી મેં બધું શા માટે

ક્યું ? કરી કરીને હું શું કરવાનો છું એનો કહી કોઈએ વિચાર કર્યો ?

*

*

*

રાજા મનમાં મલકાય છે: “અહા, હું કેવડો મોટો રાજા છું ? મારું સૈન્ય કેટલું બધું સમૃદ્ધ ! મારું રાજ્ય કેટલું બધું વિશાળ ! મારું સૈન્ય કેટલું બધું બળવાન ! મારું બળ કેટલું બધું અતુલ !”

પણ એટલામાં દુશ્મન ચડી આવે છે, ને રાજ-પાટ ધનોતપનોત થઈ જાય છે. સમૃદ્ધિ વીંખાઈ જાય છે; સૈન્ય ત્યજી જાય છે; બળ દગો દે છે. રાજા રસ્તાનો માણસ થઈ જાય છે !

જ્યારે મનુષ્યને થાય છે કે હું ઘણા મોટો છું, મારું બધું મોટું છે, હું બહુ સમૃદ્ધ છું, હું બહુ ચતુર છું, હું બધું જાણું છું, હું સહુથી ચડું છું, મારા સરખા કોઈ નહિ; ખસ હું હું ને હું ! ત્યારે મનુષ્ય પડે છે; ત્યારે તે નાનો થઈ જાય છે; તે સહુથી ઊતરતો જાય છે; તેની ગતિ અટકે છે; મોટાઈને બદલે તે પામરતા ભણી જાય છે. ત્યારે સહુ તેને ઓળખે છે કે આ માણસ તો સાવ નાનો છે !

: ૯ :

વિચારક તે છે કે જેણે સદ્વ્યસદ્વનો વિવેક કેળવ્યો છે, જેની ખુદ્ધિ કાર્યકારણનો સંબંધ સમજે છે, અને જેનું હૃદય સત્યવ્યસત્યને જાણી શકે છે.

જે માણસ વિચારોથી આંદોલિત રહ્યા કરે છે, જે માણસના વિચારો ઘડીએ ઘડીએ સત્ય ખાતર નહિ પરંતુ મોહમાં બદલાયા કરે છે, તે માણસ વિચારક નથી પરંતુ વિચારપ્રવાહપતિત છે.

વિચારક વિચારોમાં તણાતો નથી, પણ વિચારના નહને તટે ઊભો ઊભો તેને જોઈ શકે છે અને તેનો તાગ અને સ્વાદ બન્ને લઈને ઊંડાણ અને રસને માપી શકે છે.

વિચારક વિચારોનો માત્ર અનુકરણ કરનાર નથી પણ વિચારોની સૃષ્ટિનો કર્તા છે; અને તેમ નહિ તો તેનો વ્યવસ્થાપક છે.

વિચારક વિચારોનો દાસ નથી પણ વિચારોનો સાથી છે. જ્યાં સુધી વિચારો સત્ય માર્ગે છે ત્યાં સુધી તે તેની સાથે છે; જ્યારે વિચારો માર્ગભ્રષ્ટ બને છે ત્યારે તે તેનાથી વિમુખ થાય છે.

વિચારક સ્વમતાગ્રહી નથી પરંતુ વિચારપ્રેરક છે, અને વિચારની જાગૃતિ આપનાર છે.

વિચારક પક્ષાપક્ષની દુર્બળતામાંથી મુક્ત છે; તેનો એક જ પક્ષ છે, અને તે સત્યનો પક્ષ છે.

: ૧૦ :

કોઈ પણ પ્રશ્નનો નિકાલ તુરતમાં ત્યારે આવે છે કે જ્યારે કોઈને તે પ્રશ્નમાં લેશમાત્ર લેવાદેવા નથી હોતી.

એમ જ, પ્રશ્નનો નિકાલ તુરતમાં ત્યારે આવે છે કે

જ્યારે સર્વને એ પ્રશ્ન સાથે એક જ દૃષ્ટિએ લેવાદેવા હોય છે.

પણ પ્રશ્નોનો નિકાલ કેટલો યે સમય ત્યારે લઈ જાય છે જ્યારે સૌને પોતાની સ્વાર્થી દૃષ્ટિએ નિરૂપત હોય છે.

એમ જ પ્રશ્નોનો નિકાલ કેટલો યે સમય ત્યારે લઈ જાય છે જ્યારે એકાદ જણનો પણ સ્વાર્થ સધાતો નથી.

: ૧૧ :

આ યુગનું ચિહ્ન છે કે માણસે પોતાનો સ્વાર્થ આગળ ન કરવો પણ સિદ્ધાંત આગળ કરવો.

પણ સિદ્ધાંતવાદ એટલે સ્વાર્થવાદ. સિદ્ધાંતવાદનું વિચિત્ર લક્ષણ એ છે કે પોતે જે માને છે તેનું નામ સિદ્ધાંત કહેવાય, અને બીજા જે માને છે તે સિદ્ધાંત ન કહેવાય.

આ પણ આ યુગનું એક ચિહ્ન છે કે માણસે કરવું પોતાનું ધાર્યું પણ સમાજના હિતનું બહાનું આપવું.

સમાજવાદ એટલે વ્યક્તિવાદ. એનું વિચિત્ર લક્ષણ એ છે કે પોતે જેને સમાજહિત કહે છે તે સિવાયનું બીજું બધું સમાજવિરોધી છે. અને સમાજ એટલે પોતાની જાત માત્ર !

: ૧૨ :

સારો માણસ દૃષ્ટિમર્યાદામાં આવી શકશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ.

સારો માણસ કલ્પનામર્યાદામાં આવી શકશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ.

સારો માણસ સમજણમર્યાદામાં આવી શકશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ.

સારો માણસ ધર્મબંધનમાં આવી શકશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ.

સારો માણસ સમાજબંધનમાં આવી શકશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ.

સારો માણસ છળકપટથી છેતરાશે, પણ ખરાબ માણસ નહિ જ.

સારો માણસ કદી સજ્જનતાનો માર્ગ ચૂકી જશે, પણ ખરાબ માણસ દુર્જનતાનો માર્ગ નહિ જ ચૂકે !

: ૧૩ :

અભિમાની બુદ્ધિપ્રલા બીજાઓને મૂર્ખ ગણે છે.
અભિમાની શરીરસમૃદ્ધિ બીજાઓને નિર્બળ ગણે છે.
અભિમાની આધ્યાત્મિક વૃત્તિ બીજાઓને પામર ગણે છે.

પણ અભિમાનીપણું એ જ મૂર્ખાઈ, નિર્બળતા અને પામરતા છે.

નિરભિમાની બુદ્ધિપ્રલા બીજાઓની બુદ્ધિમંદતાને દૂર કરે છે. નિરભિમાની શરીરસમૃદ્ધિ બીજાઓને બળનો માર્ગ બતાવે છે. નિરભિમાની આધ્યાત્મિક વૃત્તિ બીજાઓની પામરતા માટે દયા ખાય છે.

નિરભિમાનીપણું એ જ ખુદ્ધિ, બળ અને મહત્તા છે.

: ૧૪ :

એક કરોડાધિપતિ હતો. રસ્તે જતાં એક લખપતિના લાખની તેને અદેખાઈ આવી.

મને કરોડાધિપતિ દરિદ્ર લાગ્યો.

× × ×

એક દાનેશ્વરી હતો. લાખોનું દાન કરતો, પણ ગરીબોને પાઈ પાઈનું દાન આપતા બ્રાહ્મણની તેને અદેખાઈ આવી.

મને દાનેશ્વરી કૃપણ લાગ્યો.

× × ×

એક મહાપંડિત હતો; સોળે વિદ્યાને જ્ઞાતા હતો. બિચારા એક જ વિદ્યા જાણનાર વિદ્વાનને તેણે હસી કાઢ્યો.

મને તે પંડિત નહિ પણ અખૂજ લાગ્યો.

× × ×

એક જ્ઞાની હતો. સાત જ્ઞાનના ભંડારો તેના હતા. એક-બે અક્ષર જાણનારને જોઈને તે બળતો દેખાયો.

મને તે જ્ઞાની મૂરખ લાગ્યો.

× × ×

એક મહાકવિ હતો. ઉત્કૃષ્ટ કાવ્યોનો સર્જક હતો. કોઈ બિચારે બે લીંટી લખી અને કવિથી તે ન સહેવાઈ.

મને કવિની કવિતામાં કાવ્ય ન લાગ્યું.

x x x

એક સેવક હતો; સેવાલાવનાની સાધના હતી. એક શિખાઉ બિચારાએ કોઈની જરા સેવા કરી. એ સેવાની સેવક કદર ન કરી શક્યો.

સેવક મને દાસ લાગ્યો.

x x x

એક રાજા હતો; રાજમહેલમાં રહેતો હતો. એકાદ ગરીબની ઝૂંપડી ઝૂંટવી લેવાનું એને મન થયું.

મને રાજા રંક લાગ્યો.

x x x

એક સૂરજ હતો. એકાદ આગિયાને જોઈ તેની તેણે ઘૂણા કરી.

સૂર્યનું તેજ મને નિસ્તેજ લાગ્યું.

x x x

એક સમુદ્ર હતો. ખાખોચિયાના પાણીને જોઈને મનમાં તેણે કહ્યું: “એટલું ય પાણી ત્યાં કેમ છે?”

મારા મનમાંથી સાગરની મહત્તાનું માન ઊતરી ગયું.

x x x

એક મદલ હતો; ચાલતાં ધરતી ધૂજતી. રસ્તે જતા એક સૂકલકડીને ટલો મારી એ ખુશી થયો.

મદલની તાકાતની મને દયા આવી.

x x x

એક નદી હતી; પૂર વેગથી વહેતી હતી. એક

નાના ઝરણાને જોઈ નદી મનમાં બડબડી : “ અરે, આ સુકાઈ કેમ નથી જતું ? ”

નદી મને રેલો લાગ્યો.

*

*

*

કોયલ હતી. કાગડી ગાતી હતી. કોયલ કહે :
“ કાગડી વળી શાની ગાય ? ”

કોયલનો સૂર મને કાગડી જેવો લાગ્યો.

: ૧૫ :

વિરાટ સાગરના તરંગપ્રાન્ત ઉપર રમતું આ જીવન એક અદ્ભુત દર્શન છે.

તરંગે તરંગે તે અનંત છે, અને છતાં એ તે એકરૂપ અને એક જ છે.

ભરતીના તરંગો ઉપર સવારી કરી તે નાચતું-કૂદતું એવારા સુધી પહોંચે છે, કે તુરત જ તે એટના પગલે પગલે પાછું ને પાછું ચાલી સાગરની અંદર સમાઈ જાય છે.

અનેક તુફાનોમાં એ તે તરંગપ્રાંતે એવું ને એવું અડગ મને અચળ ઊભેલું છે જ છે. પવનથી સદાયે ચલાયમાન તરંગો પર તે એક જ અચલ અને સ્થિર છે.

પૃથ્વી અને ચંદ્રનાં આકર્ષણોની વચ્ચે તે સદા સમતોલ અને સ્થિતપ્રજ્ઞ છે.

ખરે જ એ એક અદ્ભુત દર્શન છે !

: ૧૬ :

જેઓ ભવિષ્ય વિષે ચિંતા કરતા નથી તેઓ આજને એટલે વર્તમાનને નચિંત રાખી શકે છે.

વળી જેઓ ભૂત વિષે ચિંતા કરતા નથી તેઓ પણ આજને એટલે વર્તમાનને નચિંત રાખી શકે છે

આપણને ચિંતા ગમતી નથી. આપણને આજનો દિવસ સુધારવો ગમે છે તો શા માટે ગઈ કાલ અને આવતી કાલની ચિંતા રાખવી ?

: ૧૭ :

એક ઘડીએ તે રાજા હતો ને બીજી ઘડીએ તે રાંક દેખાયો.

એક ઘડીએ જરકશી જામો ને શિરપેચ બાંધીને ગાદીએ બેઠો હતો, ને બીજી ઘડીએ તે રસ્તા ઉપર એક એક પૈસા માટે હાથ લાંબાવી ભીખ માગતો હતો.

હમણાં તે લાખોનો વેપાર કરનાર વાણિયો હતો અને હમણાં જ તે લૂંટારો થઈ લૂંટ કરતો હતો.

હમણાં જ જે ત્રિપુંડ કરીને ભજન લલકારતો હતો તે બીજી જ ક્ષણે મિયાંલાઈના તોરથી છરા ઉપર હાથ નાખી રોકથી જાય છે.

આ ઘડીએ તેને સિંહ જેવો બળવાન લાગ્યો હતો પણ બીજી ક્ષણે જ તે શિયાળ જેવો નરમ થઈને બેઠો છે.

પણ એમ કેમ ? કારણ શું ?

અરે એ તો રંગભૂમિ ઉપરનો નટ છે. અને આ જગત પણ રંગભૂમિ જ છે તો !

: ૧૮ :

આજે ઝીણા ઝીણા છાંટા પડી પૃથ્વીને ભીંજવે છે.

કાલે ભીંજાયેલ પૃથ્વી પાણીથી તૃપ્ત થાય છે.

ખીજી કાલે પૃથ્વી પર પાણીનો રેલો ચાલે છે.

ત્રીજી કાલે એક રેલાને ખીજી ને ખીજીને ત્રીજી રેલો મળે છે.

પછીને દિવસે ઘણા રેલા ભેગા થઈ નદી ચાલે છે.

પછીને દિવસે કેટલીએક નદીઓ ભેગી મળી અને એક નદ થયો.

પછીને દિવસે વહેતો નદ સાગરને મળ્યો.

: ૧૯ :

હું છેક નાનો હતો. મારી બા નાહીધોઈ રસોઈ કરતાં હતાં. એકાએક ખૂમ પડી : “દોડો, દોડો ! નવી ભાભીને કંઈ થઈ ગયું.” મારી બા રસોઈ મૂકી દોડ્યાં. નવી ભાભી સુવાવડમાં હતાં. સારવાર કરી બાએ નવી ભાભીને જાગ્રત કર્યાં.

પાછાં આવી બા એમ ને એમ રસોઈમાં પેઠાં; નાહ્યાં નહિ, ધોયાં નહિ ને અખોટિયું બદલ્યું નહિ.

બા પાસેથી હું આચારધર્મનો એક પાઠ શીખ્યો.

*

*

*

બાપા શ્રાવણિયા સોમવારે ‘નમઃ શિવાય’નો જપ કરતા બેઠા હતા; જપમાં તલ્લીન હતા. લખુડો અને શવલો બાજ્યા, અને લખુડે શવલાને પાટુ મારી. “વોય, વોય!” કરતો શવલો પડ્યો ને લખુડો ભાગ્યો.

બાપા માળા પડતી મૂકી દોડ્યા તે શવલાને પાણી છાંટી રમતો કર્યો. શવલો લંગડાતો લંગડાતો તેને ઘેર ગયો. બાપા એમ ને એમ આવીને જપ કરવાં બેઠા. શવલો ...નો છોકરો હતો. આચારધર્મનો બીજો પાઠ હું બાપા પાસેથી શીખ્યો.

*

*

*

ઘોળા જંકશનથી અમે ચીતળ જતા હતા. ગાડીમાં બહુ ભીડ હતી. કૂતરાની ગાડીમાં કૂતરાં જેમ માણસો પુરાયાં હતાં, અને નવાં બેસારુઓને કૂતરાંની જેમ ધૂરકીને પાછાં કાઢતાં હતાં.

એક બિચારી વાઘરણુ, બે છોકરાં આંગળીએ ને એક કેડે લઈને ડખ્ખામાં બેસવા આવી. ડખ્ખો આખો ઘુરકાટથી ગાળુ ઊઠ્યો. જાળિયા સ્ટેશન માસ્તરે લીલી અંડી બતાવી, ડંકા થયા ને વીસલ વાગી; વાઘરણુ હાંફળી-ફાંફળી થઈ ગઈ.

દુખિયા મોઢે આખા ડખ્ખા સામે તે બેઈ રહી, ને

“ઝોય બાપ ! મારી બેન માંદી છે !” એમ કરી રડી ઊઠી. નાના કાકાની આંખ લીની થઈ. બારણું ઉઘાડી તે બહાર ફૂંદી પહ્યા અને વાઘરણને અંદર હડસેલી દીધી. ચાલતી ગાડીએ રહી ગયેલ બાળકને અંદર નાખ્યું. નાના કાકા ખીજી ગાડીએ ચીતળ આવ્યા. નાના કાકા પાસેથી આચાર-ધર્મનો હું ત્રીજો પાઠ શીખ્યો.

*

*

*

ફૂતરાઓ લડતા હતા; એક રોટલાના ટુકડા માટે ખૂનખાર લડાઈ લડતા હતા. કાળિયાએ ધોળિયાને બચકું ભરી ઘાયલ કર્યો, ને રોટલાનો ટુકડો લઈને નાઠો.

ધોળિયો રડતો, ભૂખે પીડાતો એક ખાડા પાસે પહ્યો. ધોળિયાને કેટલા ય દિવસથી ખાવાનું નહિ મળ્યું હોય.

લીંબડા નીચે એક ફકીર તુંબું ઉઘાડી રોટલા ખાવા બેસતો હતો. ભૂખ્યા ધોળિયાને તેણે લાગ્યો. તે તેની પાસે ગયો; તુંબું ઊંધું વાળી રોટલાનો ઢગલો કર્યો. ફૂતરે પૂંછડી હલાવી : ફકીર ફરી વાર ભીખ માગવા ચાલી નીકળ્યો. આચારધર્મનો એક ઝોર પાઠ હું ફકીર પાસેથી શીખ્યો.

: ૨૦ :

નાતું બાળક જ્યારે એક પીંછું ઊડતું જોઈને પણ અટ્ટહાસ્ય હસે છે ત્યારે તે હાસ્ય સત્ય વદે છે :—નિર્દોષ

હાસ્ય એ જીવનનું પ્રસન્ન તત્ત્વ છે.

જ્યારે માતા સર્વ ચિંતા ભૂલી જઈ બાળકની બાળ-રમતોમાં મંત્રમુગ્ધ બને છે તે એકાગ્રતા અનુભવે છે, ત્યારે એકાગ્રતા સત્ય વહે છે:—નિઃસ્વાર્થ તાદાત્મ્ય એ જીવનનો યોગ છે.

જ્યારે પ્રેમધન પત્ની પ્રેમમધુર પ્રિયતમને ચરણે બેસી મૌન વાણીથી કહે છે: “તું મારું સર્વસ્વ છે. હું તને સર્વ સમર્પું છું,” ત્યારે આ મૌનનું સમર્પણ સત્ય વહે છે:—સમર્પણ એ પ્રેમદર્શનનો અમોઘ મંત્ર છે.

જ્યારે પ્રેમજ પતિ જગતનાં સુખો અને દુઃખો સહતો વિરામ માટે પત્નીના કેમળ અંકમાં મસ્તક મૂકી શાંત સ્વાસ્થ્ય અનુભવે છે, ત્યારે શાંત સ્વાસ્થ્ય સત્ય વહે છે:—સુખદુઃખનું સાચું વિરામસ્થાન હૃદયોન્તર્ગત સમભાવ છે.

જ્યારે પ્રત્યેક પ્રભાતે ઉઠાની સાથે નમ્ર હાસ્ય હસતો ભાસ્કર જગત ઉપર ચેતનકિરણો ફેંકે છે, ત્યારે કિરણોકિરણ સત્ય વહે છે:—ચેતન ચેતનને જાગ્રત કરવા માટે છે.

ઊઘડતી રાત્રે ખીલતી આંઠનીમાં નિશિગંધ અને ડોલરનો મધુગંધ દૂર અને નજીકનાં સૌને સંદેશ આપે છે: “લ્યો આ ગંધ, ગંધવતીએ અમને આપ્યો છે, અને અમે તમને આપીએ છીએ.” ત્યારે નિશિગંધ

અને ડોલર સત્ય વદે છે:—આપેલું આપવા માટે છે.

જ્યારે ઉપવનની પુષ્પવેલો પાંખડીઓની આંગળીઓ વડે મનુષ્યોને કહે છે : “ આવો, યથેચ્છ અમને લઈ દર્શન-સુખ અનુભવો, ” ત્યારે અંગુલીઓ સત્ય વદે છે:— સમૃદ્ધિની સાર્થકતા અન્યને દાન કરવામાં છે.

જ્યારે ઊંચે આકાશમાં અનંત તારાગણો નિત્ય નવીન હીપકમાલા કરે છે, ત્યારે તારાનો પ્રકાશ સત્ય વદે છે:—પ્રકાશ પ્રકાશિત કરવા માટે છે.

જ્યારે કોઈ એકાંત પ્રશાંત સ્થળમાં એકાદ ધ્યાની અંતરના પ્રકાશનું સતત દર્શન કરવામાં વિશ્વ સમસ્તને સ્વમાં લય કરી રહ્યો છે, ત્યારે એનો એ લય સત્ય વદે છે:—અંતરવિકાસમાંથી ઊપજેલું ધ્યાન સ્વયં બ્રહ્મધ્યાન છે.

જ્યારે કોઈ વિરલ ભક્ત પ્રેમાત્કટતાની પરાકાષ્ટામાં દેહભાન, ઈન્દ્રિયભાન, મનનું ભાન, સ્વનું ભાન ભૂલીને પોતાના પ્રભુના ગાનમાં જ કેવળ લીન છે, ત્યારે એ ગાન સત્ય વદે છે:—આનુંજ નામ પ્રેમ સમાધિ-દિવ્ય સમાધિ !

: ૨૧ :

બધું ક્યારે થશે એનો વિચાર કરવાને બદલે બધું કરવા જ એસી જવું જોઈએ. જેને કામ કરવું છે તેને વિચાર કરવાનો એ અવકાશ નથી. વિચારમાં મૂંઝાવામાં

જેટલો વખત માણસનો જીવ છે તેટલો વખત કામમાં જતો નથી. કામ એ પ્રવાહ છે; એકવાર પ્રવાહ ચાલુ કર્યો કે તે અખંડ રહેવાનો જ.

: ૨૨ :

જ્ઞાન તે મેળવી શકે છે, જે ખીજને જ્ઞાન દે છે.
 ધન તે મેળવી શકે છે જે ખીજને ધન આપે છે.
 પ્રેમ તે મેળવી શકે છે, જે ખીજને પ્રેમ આપે છે.
 કીર્તિ તે મેળવી શકે છે, જે ખીજને કીર્તિ આપે છે.

જે ખીજને આપ્યા વિના પોતે લેવા નીકળે છે તે મેળવતો નથી પણ ખુએ છે.

અને આપવું એટલે મેળવવાની આશાએ નહિ પણ દેવાની જ ઈચ્છાએ, કેવળ નિસ્વાર્થ ભાવે જ.

: ૨૩ :

દુર્બળ માણસ પ્રથમ ખીજનું અનુકરણ કરે છે. અનુકરણમાં જ્યારે તે ક્ષવતો નથી ત્યારે તે તેની ઈર્ષા કરે છે. ઈર્ષા કરવાથી કશું નથી વળતું ત્યારે તે તેની નિંદા કરે છે. નિંદામાં પણ નથી વળતું ત્યારે તે તેની હાંસી કરે છે. હાંસીમાં પણ જ્યારે તે હારી જાય છે ત્યારે તે ક્રોધ કરે છે, અને જ્યાં ને ત્યાં તેની આડો આવે છે. ત્યાં પણ જ્યારે તે નિષ્ફળ જાય છે ત્યારે

તે થાકીને હેંકો બેસે છે અને મૂંઝાય છે. તેનું બેર નરમ પડે છે, પોતાની હારથી તે ગભરાય છે અને આખરે શરણે આવે છે.

: ૨૪ :

આકરો લાગતો તડકો પૃથ્વી ઉપરનું ગંદું બાળી નાખવા માટે છે.

થીજવી નાખે એવી ઠંડી પૃથ્વી ઉપરની નબળાઈ કાઢી નાખવા માટે છે.

અને ધોધમાર વરસતો વરસાદ પૃથ્વી ઉપરનું મેલું ધોઈ નાખવા માટે છે.

સંતપુરુષ અને સદ્ગુરુનાં વચનોનો તાપ, ઠંડી અને વરસાદ કેવળ આપણને તપાવીને, થીજવીને અને ધોઈને સ્વચ્છ અને બળવાન કરવા માટે જ છે. એનાથી આપણે નાસી છૂટીએ નહિ પણ એની સન્મુખ ઊભા રહીને તે ઝીલીએ.

: ૨૫ :

ક્ષણિક એવા વીજળીના ચમકારાથી વિશ્વ ઉપર સતત પ્રકાશ નથી રહેતો. વધતા-ઘટતા ચંદ્રના પ્રકાશથી પણ જગતનું અંધારું કેવળ ટળતું નથી. એ તો એક સૂર્ય જ છે કે જેના પ્રખર અને સ્થિર પ્રકાશથી જીવન-માત્રને પ્રાણ અને પ્રકાશ મળે છે.

જીવન અને પ્રાણ મેળવવા માટે ક્ષણિક ચમકારા અને બદલાતો પ્રકાશ ઓછા ઉપયોગના છે. ચમકારામાં આંજવાની શક્તિ છે; બદલાતા પ્રકાશમાં નવીનતા અને રમ્યતા પણ હોય. પણ સ્થિર પ્રકાશ એ જ નિત્ય છે અને છતાં નવીન છે; સતત છે અને છતાં રમણીય છે.

: ૨૬ :

માણસ જો એકાગ્રતા કેળવશે તો તે કંઈ પણ સાધી શકશે.

એકાગ્રતાનો વિરોધ વ્યગ્રતા છે.

જીવનમાં અનેક સંલોગો આવી આવીને ચિત્તને વ્યગ્ર કરે છે.

પણ જે સાધક છે તે તુરત સાવધ થઈ વ્યગ્રતાના કારણને પકડી પાડી દૂર કરે છે, અને ફરી ફરીને શુદ્ધ સ્વરૂપને ભજે છે.

: ૨૭ :

પારકે પૈસે તાગડધિન્ના કરનાર, પારકે ઘરે પહોળો થનાર, પારકે બાજરે પોંક પાડનાર અને પારકી સત્તાએ અદ્ધર ચાલનાર મૂરખાઓ છે. ઉપરાંત તે હરામખોરો પણ છે.

મૂરખ માણસ સારો છે પણ હરામખોર ખરાબ છે. મૂરખ પીડા કરશે, પણ તે મૂર્ખાઈ ચાલશે ત્યાં સુધી.

હરામખોર તો સદાનો હરામખોર છે એટલે તેની પીડા સતત ચાલશે.

: ૨૮ :

જે કરવું છે તે મનમાં છે, છતાં તે છુપાવીને ખીજી જ વાત કરવી તેનું નામ દંભ.

જે રંગ અંદર છે તે છુપાવીને ઉપરથી ખીજો રંગ ધારણ કરવો તેનું નામ દંભ.

જાણવા છતાં કે પોતે પળેપળે અસત્ય વદે છે છતાં કહેવરાવવું કે હું સાચું બોલનાર છું, તેનું નામ દંભ.

જાણી જોઈને, એક માર્ગે જવું છે એમ નક્કી કર્યા છતાં ખીજા માર્ગે જવાનો દેખાવ કરવો, એનું નામ દંભ.

: ૨૮ :

મોટાઓની મોટાઈ તેને આભારી છે કે જેઓ મોટાઓને ખોટી મોટાઈ આપે છે.

દંભીઓનો દંભ તેને આભારી છે કે જેઓ દંભીઓના દંભને ઉઘાડો પાડતા નથી.

દુષ્ટોની દુષ્ટતા તેને આભારી છે કે જેઓ દુષ્ટતાને સજ્જનતા છે એમ પોતાની દુર્બળતાને લીધે કહે છે.

મોટાઈ, દંભ અને દુષ્ટતાનો જીવનઆધાર ખોટાઈ, નબળાઈ અને ખીકણપણા પર છે.

: ૩૦ :

તે માણસ ખાંડ ખાય છે, જે માણસો માણસો વચ્ચે કલહ ઉત્પન્ન કરાવી પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવા માગે છે.

તે માણસ જખ મારે છે, જે પક્ષાપક્ષને બળે પોતે ધાર્યું કરી જવા માગે છે.

તે માણસ ધૂળ ફાંકે છે, જે બીજાઓની નિંદા ઉપર પોતાની સન્નજનતાની છાપ પાડવા ઇચ્છે છે.

તે માણસ હાથે કરીને પડવા માગે છે, જે પ્રગતિનાં પગથિયાં આડે લાંબો થઈને સૂવે છે.

: ૩૧ :

સંયમી કદી અસંયમી બને છે; સત્યવાદી કદી જૂઠું બોલી જાય છે; પવિત્ર કદી અપવિત્ર થઈ બેસે છે; શાંત કદી કોંઈ બની જાય છે; પ્રામાણિક કદી અપ્રામાણિક થઈ શકે છે; નીતિમાન કદી અનીતિ સેવે છે; અસ્વાર્થી કદી સ્વાર્થને સાધે છે.

પણ

પાખંડી કદી પણ, કશું પણ ખોટું કરે છે એવું પોતે કબૂલ કરતો નથી.

જે કદી પણ કોઈ પણ જાતની ભૂલ જ નથી કરતો તે સાચો સંત છે; અને એમ ન હોય તો તે ખચીત જ શયતાન છે. સંત અસંત બની જાય છે પણ શયતાનને

અસંત થવાપણું જ નથી, કેમ કે તેનામાં અસંતપણા સિવાય અન્ય કશું છે જ નહિ.

: ૩૨ :

સંત અને શયતાનનો દેખાવ એક હોય છે. શયતાનિયતનું ઢાંકણ સંતપણું છે. એટલે જ શયતાનથી સંત બુદ્ધો પાડવો એ બહુ આકરું પડે છે.

સંત ભૂલો કરે છે ત્યારે તે કબૂલ કરે છે. શયતાન ભૂલો કર્યાનું કબૂલ જ કરતો નથી.

સંત અસત્ય બોલે છે પણ તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરે છે. શયતાન અસત્ય બોલ્યાનું સ્વીકારતો જ નથી.

શયતાન જેવો છે તેવો ન જ દેખાય તેની જ ચિંતા રાખે છે. સંત પોતાની ન્યૂનતા હોય તો તે બતાવે છે. પણ શયતાન સંતની ભૂલને ભૂલ કહી પોતે સંતની ભૂલ કાઢે છે, એવું પણ દેખાવા નથી દેતો !

: ૩૩ :

તેઓ દયાપાત્ર છે કે જેઓ પોતાના દોષોને જોઈ શકતા નથી. તેઓ ત્યારે વધારે દયાપાત્ર છે કે જ્યારે તેઓ બીજામાં રહેલા દોષોને નિંદે છે. તેઓ પોતાને નિંદી શકતા નથી તે દયાજનક સ્થિતિ છે. પણ ભયંકર સ્થિતિ તો એ છે કે તેથી જ તેઓ બીજાને નિંદે છે. ગમ્મતની વાત તો એ છે કે તેઓ નિંદા કરતાં કરતાં

અબણપણે પોતાના જ અવગુણોને પ્રગટ કરે છે. નિંદા એ પોતાના જ અવગુણો ઉપરની ટીકા છે.

: ૩૪ :

ખીજાઓના દોષોને ન જોવાની શક્તિ ભાગ્યશાળી-ઓને હોય છે. ખીજાના ગુણો જોઈને રાજી થનારા પોતાને સદૈવ સુખમાં રાખી શકે છે.

ખીજાઓના દોષોને જોવા છતાં દરગુજર કરનારા પણ નસીબદાર જ છે, તેઓ દરગુજર કરી પોતાને શુદ્ધ અને ઉન્નત રાખે છે તેઓ પણ સુખી તો રહે છે.

પણ જેઓ ખીજાના દોષોથી માત્ર પીડાયા જ કરે છે, બળ્યા કરે છે, તેઓ કમભાગી છે. તેઓ હાથે કરીને પોતાનામાં દાહ સળગાવે છે, અને એનો ભોગ થઈ પડે છે !

: ૩૫ :

શયતાન પ્રથમ પોતાના મિત્રને ઠગે છે; પછી તે પોતાના સાથીને ઠગે છે; પછી તે પોતાની જાતને ઠગે છે; અને પછી પોતાનાં સ્ત્રી અને પુત્રાદિને ઠગે છે. આખરે તે પોતાના પ્રભુને ઠગવા નીકળે છે. પણ ત્યારે જ તે પાછો પડે છે અને પોતાની શયતાનિયતથી ધ્રુજી ઊઠે છે.

જે શયતાન ખીજાને ઠગતો નથી તે શયતાન નથી. જે દિવસમાં એ-ચાર વાર ખીજાને કનડતો નથી તે શયતાન નથી.

: ૩૬ :

જેમ સંપત્તિના જે ભાગ છે — આસુરી અને દૈવી તેમ જ મનુષ્યસ્વભાવમાં જે ભાગ છે — એક દૈવી અને બીજો આસુરી. દૈવી સ્વભાવને શુદ્ધ, સાત્ત્વિક, સંસ્કારી, નિર્માળ અને ઉદાત્ત જ રહે; આસુરી સ્વભાવને અશુદ્ધ, અસાત્ત્વિક, જડ, અસ્વચ્છ અને ઉદ્ધતપણું જ ગમે.

શરીરબળથી, સૌંદર્યથી, જ્ઞાનથી અને અનેક શક્તિઓથી માણસ રાક્ષસ હોય તો ભયંકર થઈ પડે છે; માણસ દેવ હોય તો હિતકર્તા થઈ પડે છે.

: ૩૭ :

ઘણી વાર માણસો પોતાની દુર્બળતા ઢાંકવા માટે જ બળની વાતો કરે છે.

અસંસ્કારી જ સંસ્કારની વાતો કરે છે,

અસંયમી જ સંયમની વાતો બહુ કરે છે.

અને અધર્મી જ ધર્મની વાતો બહુ કરે છે.

આવા માણસોને ઓળખતાં ન આવડે તો આપણે ઠંભના ભોગ થઈ પડીએ છીએ.

આવા માણસોને ઓળખીને તેમનાથી દૂર રહેવાથી આપણે બચીએ છીએ.

આવા માણસોને ઓળખીને તેમને ઉઘાડા પાડવામાં જગત ઉપર ઉપકાર કરીએ છીએ.

: ૩૮ :

ઈર્ષ્યા કરનાર પોતે જ તેના અગ્નિથી બળે છે. તે અન્યાયી બને છે. “જગતમાં ન્યાય નથી” એમ કહી તે નાસ્તિક બને છે. પોતે આત્મવિશ્વાસ ગુમાવે છે અને કશા જ ઉપયોગી કામનો રહેતો નથી.

સારામાં સારા માણસો પણ ઈર્ષ્યાના લોગ થઈ પડેલા જોવામાં આવે છે. ઈર્ષ્યા ધનની અને માલની જ થાય છે એવું નથી; મોટા માણસો બીજાની કીર્તિની, શક્તિની, ઉદારતાની, પ્રેમની, ધર્મની ઈર્ષ્યા કરે છે.

સ્વૃળ ઈર્ષ્યા કરતાં આ સૂક્ષ્મ ઈર્ષ્યા ભયંકર છે.

: ૩૯ :

માત્ર તે માણસ બીજાને તારી શકે જે પોતે તરેલો છે.

માત્ર તે માણસ બીજાને જિવાડી શકે જે પોતે જીવેલો છે.

માત્ર તે માણસ બીજાને સળગાવી શકે જે પોતે સળગેલો છે.

માત્ર તે માણસ બીજાને જગાડી શકે જે પોતે ભગેલો છે.

માત્ર તે માણસ બીજાને પહોંચાડી શકે જે પોતે પહોંચેલો છે.

માત્ર તે જ માણસ બીજાને દર્શાન કરાવી શકે જેણે દર્શાન કરેલાં છે.

: ૪૦ :

એક જ વસ્તુને વળગી રહેનારે પોતાની આસ-પાસ આખી દુનિયાને ભેળી કર્યાનું સાંભળ્યું નથી પણ નજરે ભેળું છે. એવા માણસને લોકો અદ્ભુત કહે છે. કર્મવીર કહે છે, પેગંબર કહે છે. એનાં દર્શન માટે લોકો પડાપડી કરે છે, એને માર્ગે પ્રાણ પાથરે છે ને એના પગની ધૂળને માથે ચડાવે છે.

આવો માણસ પણ માણસ જ છે અને છતાં તે દેવતાની શક્તિ ધરાવે છે. તે જાદુગર નથી છતાં તે મોહિત કરે છે. તે પ્રભુ નથી છતાં તેનામાં પ્રભુતા જ દેખાય છે. તેનું કારણ એ છે કે તે પુરુષાર્થી છે; તે એકનિષ્ઠ છે; જે લીધું છે તેની પાછળ તે મરી ફીટે છે.

પણ જે એક લઈને છોડી દે છે, ને એમ ને એમ છોડ્યા કરે છે તે ચલિત છે. તેને સ્થિરતા આવતી નથી; અને અસ્થિરતાએ કદી કયાંઈ પણ કશું બળ દેખાડ્યાના દાખલા નથી.

આવો અનિશ્ચિત માણસ શ્રદ્ધારહિત છે. તે હંમેશાં સાશંક છે. સંકલ્પ-વિકલ્પથી તે ઘેરાયેલો છે. તે આંદો-લનોનો ગુલામ રહે છે, અને તેથી તે ક્રિયાશક્તિમાં નબળો પડતો જાય છે.

દરેકે વિચારવાનું છે કે પોતે કયાં છે.

: ૪૧ :

પેલી નાની સરખી કીડી અને મકોડી તરફ જુઓ. કેટલા ખંત અને ઉત્સાહથી તે ઉદ્યોગ કરે છે ! એના જીવનમાં એ તરબોળ છે. ચાલો આપણે એને ના છેડીએ.

પેલી ડાળી પર ગાતું બુલબુલ અને ઘૂઘવતું કખૂતર જુઓ. કેટલા આનંદ અને મસ્તીથી ડોલી રહ્યાં છે ! આનંદથી જીવન આખું જાણે ભરી દીધું છે. ચાલો, આપણે એને ના છેડીએ.

પેલું મંદ મધુર સમીરમાં ડોલી રહેલું, મહાલી રહેલું વૃક્ષ જુઓ. ડાળે ડાળે, પાને પાને, ફૂંપળે ફૂંપળે કેવો જીવનરસ ખીલેલો છે ! ચાલો, આપણે એને ના છેડીએ.

પેલું નાનકડું બકરીનું બચ્ચું કેવું નાજુક ફૂદા-ફૂદી કરી રહ્યું છે ! એની મા અને પોતામાં જ એનું જીવન આખું આવી રહ્યું છે. ચાલો, આપણે એને ના છેડીએ.

પેલું નવું બાળક માની ગોદમાં કેવું મીઠું હાસ્ય હસતું લપાયેલું છે ! માનું મોઢું પૂર્ણચંદ્ર છે; માનો સ્પર્શ જાણે સંજીવની છે; માનું હાસ્ય જાણે અમૃત-ઝરણુ છે. ચાલો, આપણે એને ના છેડીએ.

પેલો જીવાન ધમધમ કરતો જીવાનીના જોરે દોડ્યો જાય છે. પેલો ઘરડો ઘડપણના ભારે ડગમગે છે. પેલો તરંગી કવિ આકાશ ભણી જોઈ જોઈને હસી

રહ્યો છે. પેલો ગાંડો એ જ આકાશ સામે અટ્ટહાસ્ય કરે છે. પેલો કંગાળ લાંબો હાથ કરી લીખ માગે છે, અને પેલો તવંગર તેને ધૂતકારી કાઢી મોં ફેરવે છે. ચાલો, ચાલો; આપણે કોઈને ના છેડીએ, આપણે કોઈને ના છેડીએ.

: ૪૨ :

જીત તેઓની છે કે જેઓ નમ્ર છે અને નમે છે.

જીત તેઓની છે કે જેઓ સેવા કરે છે અને સેવક રહે છે.

જીત તેઓની છે કે જેઓ ક્ષમા આપે છે ને જતું કરે છે.

જીત તેઓની છે કે જેઓ શાંતિ અને મૌન સેવે છે અને શુભ ધરે છે.

પણ

તેઓની હાર છે કે જેઓ અભિમાની છે, જેઓ શેઠ થવા દોડે છે, જેઓ માફી આપતા નથી પણ વેર લે છે, અને જેઓ લોકોનું અને પ્રવૃત્તિઓનું અહિત ધરે છે.

: ૪૩ :

દિવસ ઓળખનારાઓ બહુ થોડાઓ છે. તેમાં યે આવતો દિવસ બહુ થોડાઓ ઓળખે છે.

આવતો દિવસ ઝગઝગારા મારતો હોય છે, ચળકાટ કરતો હોય છે; ઊગતા સૂર્ય જેવો તેજકિરણો નાખતો અને ચારે કોર ઉજળતો હોય છે.

એદી, અલિમાની, કાટેલ મગજનો, જામી પડેલો, દોઢડાદ્યો આ આવતા સૂર્યને ઓળખવાને બદલે ઊઠીને તેને ઝીલવાને બદલે, સૂઈ રહે છે.

પછી તો દિવસ અસ્ત પામે છે; ઊગીને આથમે છે. અને આખરે અલિમાની પસ્તાય છે !

: ૪૪ :

વખાણુ સાંભળવાં સહેલાં છે પણ જીરવવાં મુશ્કેલ છે. એનાથી નિંદા સાંભળવી સહેલી છે અને જીરવવી પણ સહેલી છે.

માત્ર મૂરખ માણસ જ વખાણુથી મોહિત થઈ ગાફેલ બને છે. ડાહ્યો માણસ નિંદાથી જ સદૈવ જાગૃત રહે છે.

વખાણુ ઇચ્છવા જેવાં છે પણ નોતરવા જેવાં નથી. નિંદા ઇચ્છવા યોગ્ય નથી પણ નોતરવા યોગ્ય તો છે જ.

: ૪૫ :

ઘણી વાર માણસ ધ્યાન બહાર જઈ કંઈક બોલે છે કે કરે છે.

આ ધ્યાનબહારપણું માત્ર ધ્યાનબહારપણું જ નથી; તેની પાછળ માનસિક ક્ષુબ્ધપણું છે.

એકવાર ક્ષુબ્ધ થયેલ સાગર પરવા નથી કરી શકતો કે આ ક્ષુબ્ધપણને લીધે કઈ સાદી કે કઈ ખરાબ નૌકાને તે ડુબાવી દે છે, અગર ખરાબે ચડાવી દે છે.

મનને સમતોલ રાખવાની ક્રિયા બહુ અઘરી છે. છતાં તે જ ક્રિયા માણસને પોતાને અને અનેકને ખરાબે અથડાઇને લાંગી જતાં ખચાવી શકે છે.

: ૪૬ :

રોજ મુશ્કેલીઓને જ જોનારની સામે મુશ્કેલીઓ આવ્યા જ કરે છે. રોજ ઉત્સાહ અને આશાને જોનારને ઉત્સાહ અને આશા મળે છે.

રોજ દીનતા-હીનતાની વાતો કરનારને તેનાથી ઊંચે આવી શકાતું નથી. રોજ ઉદાત્ત ભાવનાભર્યા ઉકુચનમાં વિહરનારને તેનો જ લાભ મળે છે.

: ૪૭ :

જુદી જુદી કક્ષાના માણસો અનલનો જુદો જુદો અર્થ કરે છે.

વિદ્યાર્થીઓનો અનલ એટલે વિદ્યાની ઉપાસના માટે તેમના હૃદયમાં પ્રગટેલ જ્ઞાનપિપાસાગ્નિ.

માતાનો અનલ એટલે બાળક પ્રત્યે માતૃહૃદયમાં સચેત થયેલ બાળપ્રેમાગ્નિની જ્વલાંત જ્યોત.

પ્રેમીઓનો અનલ એટલે પોતાના પ્રેમપાત્ર માટે હૃદયનાં પડોમાં ગૂઢ પ્રશાંત છતાં અતિ પ્રખર એવી પ્રેમાળ પ્રેમાગ્નિની શિખા.

યોગીનો અનલ એટલે નિર્વિકલ્પ એવા વિરાટ સ્વરૂપના પરમ ધ્યાનરૂપી પ્રદીપ્ત કોટિ સૂર્યોથી પણ અધિક એવો ઓજસ્વી સર્વસમર્પણનો અખંડ અને અવિરત હુતાશન.

: ૪૮ :

નોંધપોથી ત્યારે સાચી છે કે જ્યારે નોંધનાર કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહો વિના નોંધ લઈ શકે.

—ત્યારે તે સાચી છે કે જ્યારે નોંધનાર એક પણ પક્ષનો નથી પણ તટસ્થ છે.

—ત્યારે તે સાચી છે કે જ્યારે તેનું દર્શન યથાર્થ છે — અર્થાત્ તેની ઈન્દ્રિયો શુદ્ધ છે, ચપળ છે અને કેળવાયેલી છે.

—ત્યારે તે સાચી છે કે જ્યારે તેનું મન સમભાવવાળું અને સમતોલ છે, અર્થાત્ તે વિવેકપૂર્ણ છે.

: ૪૯ :

કોઈ પણ કામ ખગડે ત્યારે આપણે કામ માટે દિલગીર થવાનું નથી, પણ ખગાડનાર માટે દિલગીર

થવાનું છે. કામને કશું નુકસાન નથી થતું; નુકસાન તો બગાડનારને થાય છે.

*

*

*

કોઈને વિશ્વાસે કામ સોંપ્યું અને તે વિશ્વાસ અક્ષણ ગયો તો તેમાં વિશ્વાસનો કે વિશ્વાસ સોંપનારનો દોષ નથી; દોષ વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કરનારનો છે. વિશ્વાસ અને વિશ્વાસુ તો સદૈવ તરે જ છે; ડૂબે છે માત્ર વિશ્વાસનો ભંગ કરનાર.

: ૫૦ :

માણસ જે સાચે જ માણસ થવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે નાની બાબતોનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

જે માણસ હાથી મારવામાં કે ગાય મારવામાં પાપ સમજે પણ કીડીઓ મારી નાખવામાં પાપ ન સમજે, અગર તો કીડીઓ મરી જાય તે માટે પરવા પણ ન રાખે, તે માણસ અહિંસાનો અર્થ નથી જાણતો.

જે માણસ મોટું જૂઠું ન બોલે એટલે કે કોર્ટમાં જઈને એવી સાક્ષી ન પૂરે કે ખૂનીને અખૂની કહે કે નિરઅપરાધીને અપરાધી છે એમ કહે, પણ જે નાની બાબતોમાં જરા જરા મોટું બોલવું ચલાવી લે, તે માણસ સત્યનો અર્થ નથી જાણતો.

જે માણસ ઘર ફાડીને ચોરી ભલે ન કરે, પણ કોઈની ચીજો ઉપાડી લે અને તે પછી આપવામાં બેદરકારી રાખે અથવા હક્ક વિના તે વાપર્યા કરે, અને તે

ચોરી છે એમ ન સમજે, તે અજ્ઞેયનો અર્થ નથી જાણતો.

જે માણસ મોટી લાંચ નથી ખાતો પણ નાની નાની ખાખતમાં મૂળા-મોઘરી જેટલી લાંચ તો ચલાવી લે છે, અથવા તો એવી નાની ખાખતમાં હવે શું છે એમ કહે છે, તે પણ લાંચિયો જ છે.

આમ જે માણસ નાની ખાખતોમાં ગાફેલ રહે કે નાની ખાખતોને અવગણે, તે માણસાઈની દૃષ્ટિએ તો મોટા ચોર, મોટા લાંચિયા ને મોટા જૂઠાખોલા જેવો જ છે. ફરક એટલો છે કે તે એટલો દુર્ભંગ છે કે નાની ચોરી, નાનું જૂઠાણું, નાની લાંચથી તે સંતોષ પામે છે; ને વધારે ક્ષુદ્ર અને પાપી છે તેની ખાતરી આપે છે.

: ૫૧ :

સભ્યતા, સંસ્કારિતા, મર્યાદા, સંયમ એ જોઈએ, એ જોઈએ, એમ કરતાં કરતાં ક્યાંઈક આપણે બહિર્મુખતા તરફ ન ઘસડાઈએ, એ વિચાર આપણે જાગ્રત રાખીએ.

સ્વાભાવિકતા, ખુલ્લાદિલપણું, એ જોઈએ, એ જોઈએ, એમ કરતાં કરતાં ક્યાંઈક આપણે સ્વચ્છંદ તરફ ન ઘસડાઈએ, એ વિચાર જાગ્રત રાખીએ.

: ૫૨ :

આપણે એમ માનીએ છીએ કે આપણે બીજાના દોષો જોઈ શકીએ છીએ, પણ બીજાઓ આપણા દોષો

જોઈ શકતા જ નહિ હોય.

આ માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે. જેઓ ખીજના દોષો જુએ છે તેમના પોતાનામાં જ તેવા દોષો હોય છે.

હાથા માણસોએ પોતાનું મોં પોતાની આરસીમાં રોજ જોવું. પોતાના અંતઃકરણમાં જ પોતાના દોષો જોવા અને પોતાની જ ભૂલ સુધારી નાખવી.

*

*

*

આપણને એમ થાય છે કે “ પેટી બેન નથી કરતી ને હું શા માટે કરું ? ” આમ વિચારનાર પોતે જ પોતાને નુકસાન કરે છે. ખીજઓ પોતાની ફરજ અદા કરે છે કે નહિ તેવો સારા માણસે વિચાર કરવાનો નથી. દરેક માણસ પોતાનું કામ બરાબર કરે તો સૌનું કામ થઈ રહેશે. કોઈએ કોઈની નિંદા ન કરવી અને કોઈએ કોઈની ચાડી પણ ન ખાવી. સૌએ પોતપોતાનું કામ કરવું એમાં જ સુખનો માર્ગ છે.

*

*

*

ઘડી ઘડીમાં જેઓનું મોં ચડે છે તેઓ ધ્રુવડ જેવા લાગે છે. તે મોં કોઈને જોવું ગમતું નથી. તેનો મિત્ર કોણ થાય ? તેની પાસે આવીને મીઠી મીઠી વાતો કોણ કરે ? પણ જે સદાય પ્રસન્ન છે અને હસે છે, તેની સુવાસ ગુલાબના ફૂલની સુવાસ જેમ ફેલાય છે. તેની સુગંધથી સૌ તેની પાસે આવે છે ને આનંદ લૂંટે છે. સૌને સુખ

થાય છે અને સૌના દિવસો આનંદમાં વીતી જાય છે.

*

*

*

જેઓ કોઈને ખબર ન પડે તેમ સારા કાયદાનો ભંગ કરે છે, કોઈનું કંઈ ખગાડે છે, તેઓ ચોર છે. રાત્રે ઊઠીને કોઈની ચીજ ઉપાડી જાય તે જ ચોર એમ નથી-કામની ચોરી કરે તે ચોર; સારું કરવાની ચોરી કરે તે પણ ચોર; છુપાવે તે પણ ચોર; આળસ કરે તે કામનો ચોર એટલે તે પણ ચોર; જૂઠું ખાલે તે સત્યનો ચોર એટલે તે પણ ચોર; કાયદો ભાંગે તે કાયદાનો ચોર એટલે તે પણ ચોર; અભ્યાસ ન કરે તે વિદ્યાનો ચોર એટલે તે પણ ચોર. આપણે ચોર થવું ન જોઈએ.

*

*

*

આપણે સુગંધ તરફ નાક રાખવું સારું કે દુર્ગંધ તરફ ? આપણા ભેળાં જે ખધા હોય તેમાંથી જેઓની પાસેથી શીખવાનું છે તેમની પાસેથી શીખવા માંડીએ તે સારું કે જેમની પાસેથી કશું શીખવાનું નથી તેમનો સંગાથ કરવો સારો ? આપણે તેઓની મૈત્રી શોધવી જોઈએ કે જેઓ આપણને કંઈ ઊંચે લઈ જવા શક્તિમાન છે. આપણે તેમની મૈત્રી ન શોધીએ કે જેઓ આપણને કંઈ ઊંચે લઈ જઈ શકે તેટલા હોશિયાર નથી.

: ૫૩ :

પ્રદર્શનવૃત્તિ તો દરેકમાં હોય જ છે; પશુમાં પણ હોય અને માણસમાં પણ હોય, છતાં માણસોમાં

છોકરા-છોકરીઓ સામે વહુ અને ઘણી લાવી ને આજે જે કેળવણી આપવામાં આવે છે, તેમાં માબાપો સીધી રીતે બંનેને વેશ્યાવૃત્તિમાં જ ઉતારે છે. એથી વિકાસ પોતાને માટે જ છે અને પોતાનો જ વિકાસ કરવો જોઈએ એવું ભુલાવી દેવામાં આવે છે. અને પશુથી અધમ દશામાં લઈ જવામાં આવે છે.

પશુની વાત તો પછી, પણ માણસની પ્રદર્શનવૃત્તિને જીવનવિકાસ માટે ન કરવામાં આવે, તો ખરેખર એ ઉઘાડી રીતે વ્યભિચાર સેવવામાં આવે છે.

: ૫૪ :

માત્ર વેશ્યાઓ જ વેશ્યાવૃત્તિ કરે છે એમ ન કહેવાય. ઘણી જાતની વેશ્યાવૃત્તિઓ રહેલી છે. આજે આપણે બાળકોને નાનપણથી ઈનામ અને લાલચો આપી નચાવીએ છીએ, કુદાવીએ છીએ, એમાં આપણે એમને અધમ દશામાં ઘસડી જઈએ છીએ અને એક જાતની વેશ્યાવૃત્તિમાં લઈ જઈએ છીએ.

શાળાઓમાં મહેમાનો સામે ગાવાનું પ્રદર્શન કરવામાં આવે છે અને સામાને રાજી કરવા, ખુશી રાખવા ઉપરી અધિકારીઓને પણ ખતાવવામાં આવે છે, તે પ્રદર્શનવૃત્તિ છે, અને તે એક જાતની વેશ્યાવૃત્તિ જ છે.

તે છોકરી-છોકરાઓ ભોટ લેખાય છે જેમનામાં પ્રદર્શનવૃત્તિ ઓછી છે; તે છોકરા-છોકરી ઉપર માણસો

વધારે મોઢે છે જેઓ પોતાનું પ્રદર્શન સારી રીતે કરી શકે છે.

: ૫૫ :

કૃત્રિમ ઉત્સાહના નશામાં થયેલાં સર્જનો કાંઈ ખરાં સર્જનો નથી. અંતરમાંથી વેગ આવે અને અંતરને જ જાણે કે હળવું કરવા અથવા વ્યક્ત કરવા અંતર જ પ્રગટ થઈ જાય, તેનું નામ સર્જન. પછી તે કાવ્ય દ્વારા કે સંગીત દ્વારા કે ગમે તે લલિતકલા દ્વારા હોય.

સર્જન સ્વાતંત્ર્યમાં છે. સર્જન સ્વયંસ્કૂર્તિમાં હોય, સર્જન સ્વાનુભવમાંથી હોય, સર્જન આત્મસાક્ષાત્કાર અર્થે હોય, ત્યારે જ એ સર્જન સારું કહેવાય.

વિશ્રામ ચોથો

: ૧ :

હું નાના શરીરમાં રહેલ મહાન આત્માનું પળે પળે દર્શન કરું છું. એ અદ્ભુત દર્શન જ મને બાળકોના હક્કો માટે જીવવા અને મરવા પ્રેરે છે.

બાળક એક નાજુક યંત્ર છે. જેમ નાજુક યંત્રને સંભાળીને કામ કરીએ છીએ, તેવી જ રીતે આપણા નાજુક યંત્ર બાળક સાથે આપણે સંભાળીને કામ કરીએ.

બાળકો આપણું પરમ ધન છે, આપણો વારસો છે, ભાવી પેઢી છે.

બાળકો એ પ્રકુલિલત બાગ છે. તેને જેમ વિકસાવશો તેમ તે વિકસશે.

: ૨ :

જે ભેટની કોઈ સામે ય ન જુએ તે ભેટ મારે મન મહામૂલ્યવાન છે.

ભલે તે ભેટ રત્નજડિત શૃંગાર નથી, ભલે તે ભેટ દૂર દૂરના અદ્ભુત દેશોથી મંગાવેલી કારીગરીની નથી, ભલે તે ભેટ અતિશ્રમે ઉપજાવેલી ચમત્કૃતિ નથી, ભલે તે ભેટ ઉપર પ્રેમકાવ્યની સુપંક્તિઓ નથી છતાં પણ એ ભેટ મારે મન મહામૂલ્યવાન છે.

—કારણકે તે ભેટ મને કોઈ રાજાએ નથી આપેલી, પણ રાજાના રાજા બાળરાજાએ આપેલી છે.

—કારણકે તે ભેટ મને કોઈ પ્રેમીએ આપેલી નથી પણ પ્રેમીઓના પ્રેમકેન્દ્ર બાળકે આપેલી છે.

—કારણકે તે ભેટ મને કોઈ ધનવાને આપેલી નથી પણ તે મને એણે આપેલી છે, જે જગતનું પરમ ધન છે.

—કારણકે તે ભેટ મને સમૃદ્ધિના નિષ્કર્ષ રૂપ મહામણિની નથી પણ એક મેલા કાગળના ટુકડાની છે.

—કારણકે તે ભેટ અદ્ભુત રમ્ય ચિત્રકારની ભવ્ય પીંછીની કલાકૃતિની નથી પણ ત્રિકોણની અંદર પેન્સિલથી પૂરેલા રંગભેરંગી લીટાની છે.

તે મને તેણે આપી છે જે મને ઓળખે છે, અને જે મારામાં પ્રવેશી શકે છે ને જેનામાં હું પ્રવેશી શકું છું.

: ૩ :

દેવોનો આનંદ

બાળકના હાસ્યમાં છે.

દેવોની નિર્દોષતા

બાળકની આંખોમાં છે.

દેવોની પ્રસન્નતા

બાળકના ગાલોની લાલીમાં છે.

દેવોની પ્રભા

બાળકની મુખકાંતિમાં છે.

બાળકો પૃથ્વી ઉપરના દેવો છે.

અને તેમનું દૈવત છે.

: ૪ :

- તું બાળકના હોઠ ઉપરના હાસ્યને જો
અને એમાં તું ઇશ્વરની પ્રસન્નતા શોધ.
- તું બાળકના ગાલ ઉપરની લાલીને જો
અને એમાં તું કુદરતની ખુશનુમા શોધ.
- તું બાળકની કીકીનાં તેજકિરણો જો
અને એમાં તું દૈવી પ્રકાશને શોધ.
- તું બાળકના ખડખડાટ હાસ્યને સાંભળ
અને એમાં વિરાટના અદૃહાસ્યને શોધ.
- તું બાળકના અવિરત થનગનાટને જો
અને એમાં તું નટરાજના નૃત્યને શોધ.

: ૫ :

- કલ્પના કરો કે જગત બાળક વિનાનું છે.
કેટલું એ ભયંકર વેરાન જેવું લાગશે ?
- કલ્પના કરો કે માબાપો બાળકો વિનાનાં છે.
કેટલાં એ ભૂંડાંભૂખ અને ભૂખડાં દેખાશે ?
- કલ્પના કરો કે ઘરો બાળકો વિનાનાં છે
કેટલાં તે સ્મશાન જેવાં સૂમસામ લાગશે ?
- કલ્પના કરો કે શાળાઓ બાળકો વિનાની છે.
કેટલી તે બિહામણી ને વરવી લાગશે ?
- કલ્પના કરો કે બાગબગીચા બાળકો વિનાના છે.
કેટલા તે ઝાંખા અને અટૂલા લાગશે ?
- કલ્પના તો કરી જુઓ,
બાળકો વિનાનું બધું કેવું લાગશે ?

: ૬ :

- આશ્ચર્યની વાત છે કે હું મટી તું બની ગઈ છું.
તારા નૃત્યમાં મારો પ્રાણ નાચે છે.
તારા હાસ્યમાં મારું હૃદય હસે છે.
તારી વાણીમાં મારું અંતર ખોલે છે.
તારી આંખમાં મારું તેજ ઝગે છે.
તારા થનગનાટમાં મારા કોડ ફૂટે છે.
તારા ડોલનમાં મારું મન ઝૂલે છે.

તારા જીવનપ્રવાહમાં મારું નાવ ચાલે છે.
આશ્ચર્યની વાત છે કે હું મટી ગઈ તું બની ગઈ છું !

: ૭ :

એને ખબર ન હતી, બાળક એટલે શું.
એને ખબર ન હતી, એનો પ્રેમ એટલે શું.
એને ખબર ન હતી, એની મીઠાશ એટલે શું.

પણ એક વાર એને ખબર પડી.

પરમેશ્વરે એક બાળક દીધું.

એને ખબર પડી બાળક એટલે શું, પ્રેમ એટલે શું,
અને મીઠાશ એટલું શું.

પહેલાં કહેતી હતી કે એની મને ખબર છે; હવે
કહી શકતી નથી કે એની મને ખબર નથી !

: ૭ :

ઘડીભર રાજદ્રારી પ્રપંચ છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર વક્રીલી કાવાદાવા છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર વેપારની ગડમથલ છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર કાવ્ય-સંગીતને છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર ભાઈબંધ મિત્રોને છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર પ્રભુભજનને પણ છોડી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

ઘડીભર જીવન સમગ્ર વીસરી જ
ને તારા બાળક સાથે રમ

ઘડીભર ગડમથલિયા જગતને ફેંકી દે
ને તારા બાળક સાથે રમ.

: ૯ :

બાળકનો પિતા બાળક પ્રત્યે લક્ષ ન આપે તો
ફિકર ના કરતી.

જેટલી હું માતા છું તેટલો જ એ પિતા છે, એ
દલીલ ના કરતી.

સમાન હકકે એણે પણ બાળકને સંભાળવું જોઈએ
એવું પણ ના વિચારતી.

એવું પણ ના વિચારતી કે આના કરતાં પુરુષ
થઈ હોત છે કેવું સારું ?

અને એવું પણ ન ઈચ્છતી કે બાળક વિનાના
રહેવું કેટલું સારું ?

મા ! આવા વિચારભ્રમથી, આવી વિચારવિકૃતિથી
તારું અંતર ન અભડાવતી.

બેબે, તારી સહજ સરલ પ્રકૃતિને અસરલ બુદ્ધિ
ના દોરે.

ચેતબે, તારા માતૃપદને સમાન હક્કવાદ કલુષિત
ના કરે.

અને એ ભયંકર વિચારને ભૂતાવળ સમજબે કે બે
વિચાર તને તારા આત્મદર્શનની આડે આવે.

માતા થવું એ, મા ! આત્મદર્શનનો એક અદ્ભુત
રમ્ય અનુભવ છે.

એ ચે વળી ભયંકર વિચારસરણી છે કે બે તને
નીચી કક્ષાના જીવાત્મા થવાની ઝંખના કરાવે છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ બેમાં ઊંચી કક્ષાનો જીવ તું છે.
બુદ્ધિ અને બળથી ચડિયાતી વસ્તુઓ પ્રેમ અને
સૌંદર્ય છે.

પ્રવૃત્તિ અને સમૃદ્ધિથી ચડિયાતી વસ્તુઓ શાંતિ
અને ત્યાગ છે.

એ એટલા માટે માતૃત્વનો દ્રોહી છે કે એ અપૂર્વ
સુખથી તે અબાણ છે. એનો દ્વેષ ના ઘટે; એની
બરાબરી પણ ના ઘટે; એની તો દયા ખાવી ઘટે !

: ૧૦ :

તમે ફક્ત તમારાં પોતાનાં જ બાળકોનો વિચાર
ના કરો. જ્યાં સુધી તમારા પાડોશીનાં, તમારા ગામનાં,
તમારા દેશનાં, અને સમગ્ર જનતાનાં બાળકોની સ્થિતિ

સુધરી નથી ત્યાં સુધી ગમે તેટલી મહેનત કરશે। તો પણ તમારા બાળકને સાચું સુખ, સાચી સંપત્તિ અને સાચું જીવન મળવાનું નથી.

જ્યારે તમે તમારા બાળકનો વિચાર કરો ત્યારે તે સમગ્ર જનતાનાં બાળકોની દૃષ્ટિએ કરો.

એથી યે વધારે સારું તો એ છે કે તમે સૌનાં બાળકોનો જ વિચાર કરો. સૌનાં બાળકોમાં તમારું બાળક તો આવી જ જાય છે.

: ૧૧ :

આજનો દિવસ ઘણો જ રમણીય છે. આકાશ કેટલું બધું ચોખ્ખું છે? માણસોના ચહેરા કેટલા બધા પ્રકુલ છે? આજનું સંગીત મધુર થશે. બાળકો એકાગ્રતાથી કામે લાગશે. આજનો દિવસ સુંદર ભાસશે. પરંતુ આજે મારું માથું દુઃખે છે; પીડાને લીધે કામમાં ધ્યાન નથી; મને પોતાને એકને મજા નથી; મેં સ્થાન દીસે છે. પણ તેથી આકાશને શું? માણસોને શું? બાળકોને શું?

: ૧૨ :

મિલકતને સંરક્ષનારાઓ! તમે સમજતા કેમ નથી કે મિલકત એ શક્તિ નથી? મિલકત એ લાકડું, પથ્થર, લોહું અને કોલસો છે. એ લાકડું, પથ્થર, પાણી ને કોલસામાં ચેતના જગાડનાર ચેતન વિના બધાં કેવળ

જડ છે. મિલકતને વળગનારાઓ આત્માને છોડીને દેહને વળગનારાઓ છે. કેળવણીમાં મકાનને મહત્ત્વનું ગણનારાઓ કેળવણી કરતાં મકાનની કિંમત વધારે સમજતા હશે. કેળવણીના જડવાદીઓ મકાનની ઉપાસના કરે છે; જડવાદ સાથે તેમનો પણ નાશ સંભવે છે. મિલકત સાધન છે, ભયંકર સાધન છે; વાપરનાર ઘણી વાર તેનાથી જ મરે છે !

: ૧૩ :

શક્યતા મળે તો હું સોનાના મકાનમાં કેળવણી આપું. પણ ખર્ચાળપણું એ જીવન માટે ઉપાધીરૂપ છે એ સિદ્ધાંતથી, અને મારા અંગત અનુભવથી, હું કેળવણીને જીવન સાથે એાતપ્રેાત કરીને એાછામાં એાછા ખર્ચે ચલાવવામાં માનું છું.

બાકી તો જે માણસો કે પ્રજા કેળવણી ખર્ચાળ છે એમ કહે છે, તે માણસો પ્રાણઘાતક છે. એ પ્રજાને અધરણી, લગ્ન, દા'ડો, મોટર, ગાડીઘોડા, વાડીવજીકા અને મોજશોખનાં સાધનો ખર્ચાળ નથી લાગતાં પણ કેળવણી કે જે એક જ ખચવાનો માર્ગ રહ્યો છે તે ખર્ચાળ લાગે છે ! સમાજને જીવન મોંઘું અને ખર્ચાળ રાખવું છે, પણ કેળવણીને સોંધી રાખવી છે; એનો અર્થ એ કે એમને કેળવણીનો નાશ નેઈએ છે !

ગામડામાં પણ પટેલો અને બીજાઓ અધરણી, દા'ડો

અને એવા બીજા ખર્ચા ક્યાં નથી કરતા ? ગામડામાં કેળવણી મોંઘી પડે છે એમ કહેનારા બધા ખોટા છે. કોર્ટમાં ખર્ચવાના પૈસા એમને મળે છે, ત્રણ ત્રણ વખત ઘરઘવાના પૈસા મળે છે; પણ છોકરાઓ માટે દટ્ટાપેટી લાવવાનું ખર્ચ મોંઘું પડે છે ! એનો અર્થ પણ એમ જ છે કે એમને કેળવણી જોઈતી નથી; એની એમને જરૂર નથી; એનો એમને નાશ કરવો છે !

: ૧૪ :

ગંદી શાળા માટે શિક્ષક ને પટાવાળો અપાવીએ તે ઉપાય સાચો ?

ગંદી શાળાને જાતે જઈને રોજ ને રોજ સાફ કરી આવીએ તે ઉપાય સાચો ?

ગંદી શાળા બાળકોને વાળતાં શીખવીએ તે ઉપાય સાચો ?

ગંદી શાળામાં બાળકોને મોકલવાં નહિ એમ સમજાવીએ તે ઉપાય સાચો ?

ગંદી શાળામાં શિક્ષક લણાવે નહિ તે સાચો ?

ગંદી શાળામાં બાળકોને પેસવા જ ન દેવાં અને ખારણાં આગળ ચોકી કરવી એ ઉપાય સાચો ?

ગંદી શાળાનો નાશ કરીએ તે ઉપાય સાચો ?

કયો ઉપાય સાચો ?

: ૧૫ :

જ્યારે કોઈ પેડાના નાયક જ ખૂટેલ અને છે ત્યારે જ આખું પેડું ખૂટેલ અને છે.

જ્યારે કોઈ ટોળીનો આગેવાન જ પ્રપંચી બની જાય છે ત્યારે તેની ટોળી પ્રપંચી જ બને છે.

જ્યારે કોઈ અમલદારોનો ઉપરી લાંચિયો થાય છે ત્યારે જ તેની નીચેના અમલદારો તેના જેવા થાય છે.

જ્યારે કોઈ મહારાજ જ ઢાંગી ને પાખંડી થાય છે ત્યારે તેના ભક્તો પણ એવા નીવડે છે.

જ્યારે કેળવણીકારો જ પ્રપંચી, દંભી, ખટપટી અને સ્વાર્થી બને છે ત્યારે તેના વિદ્યાર્થીઓમાં તેની અસર ઊતરે જ છે.

: ૧૬ :

આપણાં શિક્ષક-ભાઈઓને તથા શિક્ષિકા-બહેનોને હું અત્યારે તો એટલું જ કહીશ કે દુનિયાની ચડતી અને પડતીનો આધાર દુનિયા શરૂ થઈ ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં માત્ર શિક્ષકો ઉપર જ રહેલો છે. જ્યારે જ્યારે શિક્ષકો પોતાના પવિત્ર કાર્યને વક્ષાદાર રહ્યા છે ત્યારે ત્યારે દુનિયા આગળ વધી છે, અને જ્યાર જ્યારે તેઓ તેને બેવક્ષા નીવડ્યા છે ત્યારે દુનિયા પાછળ હટી છે. શિક્ષકો જ્યારે સત્તા અને મૂડી તળે દબાઈને

પોતાનું વ્યક્તિત્વ નબળું પડવા દે છે ત્યારે પ્રગતિનાં પગલાં પાછાં હઠે છે, અને જ્યારે તેઓ એ એ શક્તિઓની સામે ઊભા રહીને તેને હઠાવે છે ત્યારે પ્રગતિનો પેગામ આગળ વધે છે.

: ૧૭ :

રાજ્યો લડશે તો તેઓ રાજ્યોને પાયમાલ કરશે.
ધર્માચાર્યો લડશે તો તેઓ ધર્મને પાયમાલ કરશે.
વેપારીઓ લડશે તો તેઓ લક્ષ્મીને પાયમાલ કરશે.
અને શિક્ષકો અને કેળવણીકારો લડશે તો તેઓ વિદ્યાને અને વિદ્યાર્થીઓને પાયમાલ કરશે !

: ૧૮ :

એવી રીતે કોઈ પણ સત્તા નહિ ચાલી શકે કે જે સત્તા પોતે સત્તા નથી તેમ દેખાડવા છતાં વધારે ને વધારે સત્તા ભોગવવાનો લોભ રાખે છે.

એવી રીતે કોઈ પણ ધર્મ નહિ ચાલી શકે કે જે ધર્મ, પોતે ઉદાર છે એમ દેખાડવા છતાં વધારે ને વધારે સંકુચિત રહે છે અને સંકુચિતતા દાખવે છે.

એવી રીતે કોઈ પણ શિક્ષક નહિ નભી શકે કે જે શિક્ષક પોતે વિદ્યાર્થીઓને સ્વાતંત્ર્ય આપે છે એવો દેખાવ કરે છે, છતાં હર ઘડીએ તે વિદ્યાર્થીઓનું સ્વાતંત્ર્ય લીધા જ કરે છે.

: ૧૯ :

દિવસમાં ફક્ત પાંચ જ મિનિટ વિચાર કરી જુઓ—
ધારો કે આપણા ઉપરીઓ બાળકો જ છે અને
આપણે તેના આજ્ઞાકિતો છીએ, તો ?

ધારો કે બાળકો જ આપણા જીવન માટેના કાયદા
ઘડનારાં છે અને આપણે તો ફક્ત મૂંગે મોઢે તેનો
અમલ જ કરવાનો છે, તો ?

ધારો કે બાળકો જ આપણને ભણાવવા બેઠાં છે,
આપણને રમાડે છે, આપણને હરવાફરવા લઈ જાય છે,
અને આપણે તો તેઓ કહે તેમ જ કરવાનું છે, તો ?

દિવસમાં ફક્ત પાંચ જ મિનિટ આવો વિચાર તમે
કરી જુઓ.

: ૨૦ :

બાળકોને અંદર અંદર ચાહવા દો. તમે તેમની
નિર્દોષ રમતો વચ્ચે ના આવો. તેમનામાં તમારા દોષ ના
આરોપો. તમે જાણતા નથી કે તમે બાળકોની પણ
અદેખાઈ કરી શકો છો. તમને ખબર નથી કે તેમનો નિર્દોષ
આનંદ તમે સહી શકતાં નથી. તમને કલ્પના પણ નહિ
હોય કે તમારા દોષો તેમનામાં આરોપ્યા વિના તમને
સંતોષ થતો નથી.

: ૨૧ :

તમને લાગતું હોય કે બાળકોને મારવાથી તેઓ સુધરશે તો તમે એક વાર નહિ પણ અનેક વાર તેમને મારી જુઓ. વારંવાર મારવાથી પણ જો તેઓ સુધરે નહિ તો તમારે પોતે જ સુધરવું પડશે. એટલું જ નહિ પણ તમારે તમારા કૃત્ય માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડશે; એટલું જ નહિ પણ જોણે તમને બાળકો આપ્યાં છે તેને તમારે જવાબ આપવો પડશે.

આ બધું કરવાની હિંમત અને શક્તિ હોય તો જ તમે બાળકો ઉપર તમારો નાદાન હાથ ઉપાડો.

: ૨૨ :

જો બાળકને મારવું તે નિર્ભંગતાની નિશાની છે, તો તેને લાલચ આપવી એ અધમતાની નિશાની છે.

જો બાળકને મારવું તે બાયલાપણું સૂચવે છે, તો તેને લાલચ આપવી એ લાંચિયાપણું સૂચવે છે.

જો બાળકને મારવું તે રાક્ષસપણું દર્શાવે છે, તો તેને લાલચ આપવી એ દુષ્ટ પ્રવૃત્તિન દર્શાવે છે.

જો બાળકને મારવું તે એક ગુન્હાહિત કૃત્ય છે, તો તેને લાલચ આપવી તે ભયંકર ગુન્હાહિત કૃત્ય છે.

જો બાળકને મારવું એ અત્યાચાર છે, તો તેને લાલચ આપવી તે અપહરણ છે.

જો બાળકને મારવું એ જુલમ છે, તો તેને લાલચ આપવી તે શરાબ છે.

: ૨૩ :

તમે આખી દુનિયાને ઠગી શકશો. પણ તમારા બાળકને ઠગી શકશો નહિ.

તમે આખી દુનિયાને બનાવી શકશો પણ તમારા બાળકને બનાવી શકશો નહિ.

તમે આખી દુનિયાને આંજી શકશો પણ તમારા બાળકને આંજી શકશો નહિ.

તમે તમારું ચારિત્ર્ય ઈશ્વરથી ચે છૂપું રાખી શકશો પણ તમારા બાળકથી છૂપું રાખી શકશો નહિ.

તમે તમારું હૃદય સ્ત્રીથી પણ ઢાંકી શકશો પણ તમારા બાળકથી ઢાંકી શકશો નહિ.

કુદરતે એમને કોણ જાણે કેવી ચે શક્તિ આપી છે કે તેઓ તમને જાણી જ જવાનાં છે.

બેલાશક, તેઓ તરત જ સમજી જાય છે કે—

આપણી આંખમાં અમૃત છે કે ઝેર છે;

આપણી વાણીમાં કડવાશ છે કે મીઠાશ છે;

આપણા અવાજમાં હુકમ છે કે વિનતિ છે;

આપણા સ્પર્શમાં કોમળતા છે કે કર્કશતા છે;

આપણી હિલચાલમાં રૂવાબ છે કે સૌન્દર્ય છે;

આપણા અંતરમાં શાંતિ છે કે અશાંતિ છે;

આપણા મનમાં આદર છે કે અનાદર છે;
બાળકો એ બધું એ તુરત જ સમજી જાય છે.

કુદરતે એમને કોણ જાણે કઈ શક્તિ આપી છે
કે તેઓ આપણને તુરત સમજી જાય છે.

: ૨૪ :

તમને મારે તો તમે કહેજો,
પિતાજી ! તમે સિપાઈ નથી.
તમને લાલચ આપે તો કહેજો,
પિતાજી ! તમે લાંચ ખવડાવનાર નથી.
તમારા ઉપર ઘૂરકે તો કહેજો,
પિતાજી ! તમે સિંહ કે તાઘ નથી.
તમારા ઉપર ચિડાય તો કહેજો,
પિતાજી ! તમે શાહુડી કે વાંદરા નથી.
તમારા ઉપર ડોળા કાઢે તો કહેજો,
પિતાજી ! તમે ચીમરી કે ઘુવડ નથી.
તમારા ઉપર ખિન્નાય તો કહેજો,
પિતાજી ! તમે ડાઘિયા કે બિલાડા નથી.

: ૨૫ :

બાળકોને ઉછેરવા માટે મા અને બાપ બંને સરખાં
જવાબદાર છે.

બાપે બાળકને ઉછેરવાનો બોલે એકલી મા ઉપર

મૂકી દર્દ ને ભારે પાપ કર્યું છે. સૂક્ષ્મ રીતે જ્ઞેનારને જાણાશે કે બાળક વૃદ્ધ થાય છે ત્યાં સુધી પણ માતાને ચાહતું રહ્યું છે જ્યારે બાપને ધિક્કારતું રહ્યું છે !

પોતાનું બાળક પોતાને ન ચાહે એથી વધારે આપત્તિ કઈ ?

પોતાનું બાળક પોતાને ચાહે એથી વધારે ઉચ્ચ લહાવો કયો ?

: ૨૬ :

મેં તેને જ્ઞેરથી કહ્યું અને તેણે મને જ્ઞેરથી જવાબ આપ્યો.

મેં તેને તપીને કહ્યું અને તેણે મને તપીને જવાબ આપ્યો.

મેં તેને મધુર મીઠા મંદ સ્મિત સાથે નરમ વાણીથી કહ્યું અને તેણે મને હસીને નમ્રપણે જવાબ આપ્યો.

હું ગાળાગાળી કરનાર લોકો વચ્ચે ઊભો રહ્યો અને મારામાં તેનું પ્રતિબિંબ પડ્યું.

હું કુચેષ્ટા કરનારાઓની કુચેષ્ટા જ્ઞેવા માટે માત્ર ઊભો રહ્યો, તોપણ મારામાં તેનું પ્રતિબિંબ પડ્યું.

હું સંતોની સમીપ જઈને ફક્ત ઊભો જ રહ્યો અને મારામાં સંતપણાનું પ્રતિબિંબ પડ્યું.

સુગંધી ફૂલો મારામાં રહેલ સુગંધને બહાર આણે છે. દુર્ગંધનું વાતાવરણ મને દુર્ગંધમાં ખેંચે છે. ક્રોધના

વાતાવરણમાં હું ક્રોધી બન્યો છું. શાંતિના વાતાવરણમાં મેં શાંતિ અનુભવી છે. ઉદાત્તતાના વાતાવરણમાં ઉદાત્ત-પણાનો જન્મ થયો છે.

હું જે છું તે જ છું; અને જુદું જુદું વાતાવરણ અરીસો બની મને મારું દર્શન કરાવે છે.

: ૨૭ :

ત્યારે શેઠ શિક્ષકને શિક્ષકને બદલે નોકર કે મે'તાળ તરીકે રાખે છે ત્યારે શિક્ષકનું સ્વમાન હણાય છે, અને શિક્ષક એક અથવા બીજી રીતે શેઠનું અપમાન થાય તેમ વર્તે છે.

ત્યારે શિક્ષક શેઠના છોકરાને મે'તાળ કે નોકર જ સમજીને તેને ભણાવવામાં બેદરકાર રહે છે, અને જે શીખવે છે તે નકામું જાય તેવું શીખવે છે.

ત્યારે છોકરાઓ શિક્ષક પ્રત્યે તોછડાઇથી વર્તવા માંડે છે, અને તેથી શિક્ષકનો પ્રેમ છોકરાઓ ઉપર વધતો નથી પણ ઘટે છે; તેથી તે ખરી વિદ્યા બતાવતો નથી.

ત્યારે શેઠાણીના તુંકારાથી કે તોછડાઇથી શિક્ષક છોકરાઓ આગળ તેની માની નિંદા કરે છે, તેનાં અને શેઠનાં છિદ્રો શોષે છે અને માબાપને હલકાં પાડે છે.

શેઠ નોકરી માટે નોકર રાખવો, રસોઈ કરવા માટે રસોયો રાખવો અને માત્ર શિક્ષણકાર્ય માટે જ શિક્ષકને રાખવો.

: ૨૮ :

દુનિયા પ્રત્યેક પળે પોતાને ઇતિહાસ રચી રહી છે. સૃષ્ટિની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ પ્રત્યેક ક્ષણે બદલાતી રહે છે. કેટલાંયે વર્ષો પછી એની નોંધો ઇતિહાસ અને ભૂગોળ બને છે. એ જૂનો ઇતિહાસ અને બની ગયેલી ભૂગોળ કરતાં વર્તમાન અને બનતી ભૂગોળ જે શિક્ષક અગર માખાપ પોતાના બાળકને ભણાવે છે, તે જ તેનો સાચો ગુરુ છે.

: ૨૯ :

હું તો માત્ર એ જિનમાં જેવો કોલસા નાખનારો હોય તેવો કોલસા નાખનારો છું. તમે વિદ્યાર્થીઓ કોલસાઓ છો; તમારામાં અગ્નિ ભારેલો છે. હું તો ચિનગારી મૂકું છું: સળગવાનું કામ તમારું છે. તમે તમારામાં રહેલ અગ્નિને ઓળખશો નહિ, ચિનગારીને ઝીલશો નહિ તો તમે અણસળગ્યા રહેશો; પછી મને ઠપકો ના આપશો.

હું તો વરસાદ જેમ મારાં વચનોથી વરસીશ, પણ ઝીલનારાં તમે છો. તમે તમારું પાત્ર અવળું રાખીને જે ઊલાં રહેશો તો તેમાં એક પણ છાંટો નહિ પડે. વરસી વરસીને હું ચાલ્યો જાઉં પછી તમે એમ ના કહેતાં કે અમે તો કેારાં રહ્યાં !

: ૩૦ :

કહેવત છે કે “હીરો જોઈએ કસી, ને માણસ જોઈએ વસી.”

આપણે બાળકો સાથે છેલ્લા પ્રવાસમાં વસ્યાં.

આપણે એકબીજા સાથે પણ વસ્યાં.

આપણે અધ્યાપકો સાથે પણ વસ્યાં.

આપણે વિદ્યાર્થીઓ સાથે પણ વસ્યાં.

આપણે રસોયા, નોકરો, વગેરે સાથે પણ વસ્યાં.
કહો કે હીરાની પરીક્ષા કેવી થઈ?

: ૩૧ :

ભણવું અને ભણાવવું જાણીએ, તે અનુભવીએ કે આ એક મોંઘું લહાણું છે એવી ધન્ય પળો સમજનારાંઓ જીવનના ઊંડા રહસ્યને પામી શક્યાં છે.

બાળકોનો સહવાસ એટલે ખુશખબરો બાગનો સહવાસ. છતાં ઘણાં માણસો બાળકો વચ્ચે, તેમની સાથે આનંદ નથી લઈ શકતાં. તેઓ ખુશખો માટે સરખાયાં જ નથી.

: ૩૨ :

જીવનની તે પળો ધન્ય છે કે જે પળો વિદ્યાર્થી-અવસ્થાની છે.

આ અવસ્થા સોનેરી ગણાય છે.

તે એટલા માટે કે એ કાળે મનુષ્ય સ્વપ્નો સેવી

શકે છે, શક્તિ વધારી શકે છે; એ કાળે તે ઓછામાં ઓછો પરાધીન છે, ઓછામાં ઓછો ખરાબ છે.

: ૩૩ :

ઘણાઓ એમ માને છે કે કૃષ્ણ-સુદામા જેવા આજે આદર્શ વિદ્યાર્થીઓ ક્યાં છે? ગુરુનાં લાકડાં લેવા જવાની હોંશ આજે ક્યાં છે?

પણ આજે હવે એ સુદામા અને કૃષ્ણના આદર્શોની આશા રાખ્યે કામ નહિ આવે. આજે તો લેલીનની જેમ વિદ્યાર્થીઓ સાથે જારના રોટલાનો ટુકડો ગુરુઓ ખાઈને ફરશે અને ખાળકોને શિક્ષણ આપશે તો જ આજે દુનિયામાં ટકાશે, નહિ તો તેમનો વહેલો નાશ થશે.

: ૩૪ :

વાજબી કહેવામાં આવ્યું છે કે જેઓ સંશયમાં જ રહે છે તેઓ નિર્ણય અને નિશ્ચય કરી શકતા નથી; તેઓ કશી ક્રિયા કરી શકતા નથી. અને જેઓ ક્રિયા કરવાના સંકલ્પવિકલ્પમાં ક્રિયા કરવાનું ચૂકે છે તેઓ સડવા લાગે છે. સડી જવું હોય તો ક્રિયાઓ બંધ કરી દેવી.

વિશ્રામ પાંચમે

: ૧ :

આકાશના અગણિત તારાઓ રાત્રિઓ સુધી ચમક્યા કરશે; દિશાઓના મંદ મધુર સમીરો વર્ષો સુધી વહ્યા કરશે; સાગરનાં ઊછળતાં મોજાંઓ કાળની અવધિ સુધી અખંડ ગીત ગાયા કરશે; અને ચેતનભર્યું આ વિશ્વ પળે પળે ચેતનનો સતત ધોધ વહેવડાવ્યા કરશે.

પણ તું જો આંધળો હોઈશ, તો ?

તારો જ સ્પર્શ ખોટો હશે, તો ?

તું જ જો બધિર હોઈશ, તો ?

તારામાંથી જ જો ચેતન ચાલ્યું ગયું હશે, તો ?

: ૨ :

મનમાન્યું ભલે દોડે,

પણ સહજ વિરામ લઈ કેટલું દોડ્યા તેનો હિસાબ કરો.

મનમાન્યું જ્ઞાન ભલે એકઠું કરે,

પણ સહજ વિચાર કરી કેવું જ્ઞાન લીધું તેનો હિસાબ કરો.

મનમાન્યું ભલે ધૂમો.
 પણ ધૂમતાં ધૂમતાં વચમાં ઊભા રહો અને શલુગાર બેઠ
 લ્યો, ધૂમ્યામાં શું વળ્યું !
 મનમાન્યું જીવન ભલે જીવો,
 પણ પાછું વાળીને નજર કરજો કે જીવનનો કંઈ સરવાળો
 થયો છે કે ?

: ૩ :

તારા મનોરથના ઘોડાઓ ખાંધ્યા ખાંધ્યા ખંધાઈ
 જશે; તું એને ખીલેથી છોડી દે.

તારા મનોરથના ઘોડાઓ જોડ્યા વિના અમસ્થા
 રાજાશે; તું એને ધૂંસરીએ જોડ.

તારા મનોરથના ઘોડાઓ સારથિ વિના આમતેમ
 ભટકશે; તું એનો સારથિ થા.

તારા મનોરથના ઘોડાઓ લગામ વિના સીધા નહિ
 ચાલે; તારા સંયમની એને લગામ નાખ.

તારા મનોરથો બળવાન છે, જાતવાન છે, થનગન
 થનગન કરી રહ્યા છે; તું એને જોડી દે; તું એનો સારથિ
 થા; અને લગામ ખેંચી તેને હાંકી મૂક.

એ તું ઇચ્છીશ ત્યાં લઈ જશે.

: ૪ :

એ બધાને તારા મનની રંગભૂમિ ઉપર આવવા
 દે અને મનમાન્યાં ગાન કરવા દે, યથેચ્છ નાચવા દે,

ધરાઈ ધરાઈને અભિનય કરવાની રજા આપ. તારા સંયમની શિલા નીચે એ બધાં દબાઈને પડેલાં છે, કચરાઈને અપંગ બનેલાં છે. છૂંદાઈને વિકૃત બનેલાં છે; અને છતાં હજીયે બધાં જીવતાં છે, જેવો ને તેવો શ્વાસ લઈ રહ્યાં છે, એની એ તૃષા અને ક્ષુધાથી તરસ્યાં અને ભૂખ્યાં છે, એની એ અંખનાને અંખી રહ્યાં છે અને એનાં એ સ્વપ્નાંને સેવી રહ્યાં છે. પ્રેમથી તું એ બધાંને તારા મનની રંગભૂમિ પર આવવા દે અને મનમાન્યાં જીવન જીવવા દે.

: ૫ :

તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકઉપેક્ષા શમી જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકવિરોધ શમી જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકદ્રેષ શમી જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકનિંદા શમી જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકરુપર્ધા સમી જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોકમત બદલાઈ જશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોક તને અભિનંદશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોક તને સ્વીકારશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોક તને અનુસરશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ, લોક તને બળ આપશે.
 તારી ઉપાસના ચાલુ રાખ,
 લોક તેની ઉપાસના કરશે.

: ૬ :

જ્યારે જ્યારે તમે દુન્યવી દુઃખો અને દર્દોથી થાકી જાઓ, હતાશ થઈ જાઓ, આગળ ધપતા વારંવાર પાછા પડો, ત્યારે નિરાશ ના થતા, ત્યારે ઢીલા પગ કરી ખેસી ના જતા, ત્યારે તમારી જાત અને માણુસજાત ઉપરનો અસીમ વિશ્વાસ ના ખોતા. ત્યારે તમે દુન્યવી શરણોને ત્યજી દઈ ઈશ્વરના શરણે જાઓ.

: ૭ :

સદૈવ ગંગાના જળ જેવા સ્વચ્છ રહી ઉતુંગ એવા હિમાચળ ઉપરથી જનકલ્યાણ માટે તમારી શક્તિને અવિરહનપણે સંયમના કાંઠા વચ્ચે વહેવડાવવાને પ્રવાહની આડે પ્રલોભનો-રૂપી જંગલો, ખીણો અને પર્વતમાળાઓ આવે તો તેને પુરુષાર્થથી વટાવી જઈ આગળ અને આગળ ધપ્યા કરજો. કદી આત્મવિશ્વાસ ખોશો નહિ.

ઈશ્વર ઉપરની અચલ શ્રદ્ધાને વહનને માટે ધ્રુવ તારક સમજજો.

: ૮ :

જીવનરથ જોસણેર દોડ્યો જાય છે. દૂરથી નજીક આવીને દૂર જતાં ગામે વટાવીને આગળ ને આગળ ધપ્યે જાય છે. ક્યારે પ્રવાસનો અંત આવશે અને આખરી વિસામે મળી રહેશે તેની રાહ ના જો; તેની

ચિંતા પણ ના કર. તું ત્યાં જવા નીકળી ચૂક્યો છે કે જ્યાં રથ તને લઈ જ જશે. અંત વિષે બેપરવા બની તારા પ્રવાસનો આનંદ લે. માર્ગે આવતાં સુંદર દૃશ્યોને નિહાળ અને આંખોનું સાર્થક કર. પક્ષીઓના મધુર કલરવને સાંભળ ને કાનનું સાર્થક કર; મંદ મીઠા વાયુની શીતલ લહરીને સ્પર્શને સ્પર્શને સાર્થક કર; અને સ્થળે સ્થળે મળતાં સ્વાદુ ફળોને ખા, અમૃત જળોને પી અને જિહ્વા અને સ્વાદને સાર્થક કર. સાવધ રહી, સચેત રહી, આગળ ને આગળ ધપ. રખે ઊંધી ન જતો; રસ્તે ચોર અને લૂંટારાનો ભય છે.

: ૯ :

તું અતુલ બળવાળો હો તોપણ તેની મર્યાદા છે.
 તું અતુલ બુદ્ધિવાળો હો તોપણ તેની મર્યાદા છે.
 તું અતુલ સંપત્તિવાળો હો તોપણ તેની મર્યાદા છે.
 તું અતુલ કીર્તિવાળો હો તોપણ તેની મર્યાદા છે.
 તું અતુલ દૈવી શક્તિવાળો હો તોપણ તેની મર્યાદા છે.

કારણકે તું જ મર્યાદાવાળો છે; તું જ અંતવાળો છે અને આશ્ચર્ય તો એ છે કે અનંત બળ, અનંત બુદ્ધિ ને અનંત શક્તિવાળો તું જ આજે અંતવાળો છે.

: ૧૦ :

કોઈ પણ આકૃત આવી પડે છે ત્યારે તમે દિલગીર થાઓ છો અને તમારે સહન કરવું પડે છે. ખરી

રીતે સહન કરવાને પ્રસંગે તમારે ખુશી થવું જોઈએ.

કારણકે ખુશી થવું એ એક નિશાની છે કે તમને આપત્તિનું દુઃખ લાગતું નથી, તમારા પર વિપદ અસર કરતી નથી. દુઃખી દરદીઓને સાજાં થવાનો સંભવ છે; પણ જે દર્દીઓને દુઃખ સમજાતું નથી તે વિષે નિરાશા છે. ડૉ. સ્મિથ કહે છે કે સુખ કરતાં પણ એક વસ્તુ વધારે મહત્વની છે, તે આપત્તિ.

: ૧૧ :

તું તારી જાતને સારો કહેતો નહિ કેમ કે તારો ખરાબ ભાગ તું જાણતો નથી.

તું તારી જાતને ડાહ્યો કહેતો નહિ કેમ કે તારું મૂરખ અંગ તું જાણતો નથી.

તું તારી જાતને વિદ્વાન કહેતો નહિ કેમ કે તારું અખૂજ અંગ તું જાણતો નથી.

તું તારી જાતને સખળ કહેતો નહિ કેમ કે તારી નિર્બળતાનું તને ભાન નથી.

તું તારી જાતને તવંગર કહેતો નહિ કેમ કે તારા દારિદ્ર્યનું તને ભાન નથી.

તું તારી જાતને ધર્મપરાયણ કહેતો નહિ કેમ કે તારા અધર્મ પ્રદેશથી તું અજાણ છે

તું તારી જાતને ભોળી કહેતો નહિ કેમ કે તારા પાખંડથી તું અજાણ છે.

: ૧૨ :

મનમાં અતિ અભિમાન ન રાખો.

કોઈ વાર એવો પણ સમય આવે કે એક તણ-ખલું પણ ઉપયોગી થઈ પડે.

મનમાં એમ ન રાખો કે મારાથી વળી મોટું કોણ ? ડાહ્યું કોણ ? જ્ઞાની કોણ ?

વખતે એવું બની આવે કે આપણે સૌથી નાના, મૂરખ અને અજ્ઞાની સિદ્ધ થઈએ.

મનમાં એમ પણ ના રાખો કે હું પવિત્ર છું, ચારિત્ર્યવાન છું; પેલાઓ બ્રહ્મ છે, દુષ્ટ છે.

વખત એવો આવી પડે કે આપણે પેલાઓથી ઓછા ચારિત્ર્યવાન નીવડીએ, વધારે દુષ્ટ અને બ્રહ્મ જણાઈએ.

એટલે જ સંત પુરુષોએ કહ્યું છે કે આપણામાં ગુણો હોય તો તેથી નમ્ર થાઓ.

: ૧૩ :

ઉમરાવનો ખવાસ ન હોય તો ઉમરાવપદે ચડ્યા તેથી શું થયું ?

અમીરની અમીરી ન હોય તો અમીરપદે ચડ્યા તેમાં શું પાક્યું ?

રાજાની રાજઈ ન હોય તો રાજાની ગાદી મળી તેમાં શું વળ્યું ?

એમ તો કૂતરું ચે હાથી ઉપર બેસી શકે પણ તેથી તેનું શું વળ્યું ?

ઊલટું તે હાથી ઉપર બેસી ભસવા લાગ્યું, તેથી તે કૂતરું છે એમ લોકોએ જાણ્યું, ને હાંસીને પાત્ર ઠ્યું.

: ૧૪ :

એકવાર ખીજાની હાડમારીમાં મુકાઓ અને પછી તેની હાડમારી ઉપર હસો.

એકવાર કાંટાવાળા માર્ગ ઉપર ચાલી જુઓ અને પછી જેને કાંટા લાગે છે તેની અવગણના કરો.

એકવાર દુશ્મનના ઘાવ સામી છાતીએ ઝીલો અને પછી પડેલા ઘા ઉપર પ્રવાહ કરો.

એકવાર આંખ વિના કેટલી મુશ્કેલી છે તેનો જરા વિચાર કરો અને પછી આંધળાની મશ્કરી કરો.

જરા ખીજાની મુશ્કેલીમાં મુકાઓ તો ખરા કે આપણે કેટલા હલકા છીએ તેની આપણને ખબર પડે!

: ૧૫ :

હું તમને ડરાવીશ, કેમ કે હું રાજાનો સાળો છું.

હું તમને ડરાવીશ, કેમ કે હું રાજાની કૂતરી છું.

હું તમને ડરાવીશ, કેમ કે હું રાજાનો ગધેડો છું.

હું તમને ડરાવીશ, કેમ કે હું રાજાનો ભંગી છું.

એક રાજાની સત્તા ગઈ એટલે તેની સાથે સાળાની, કૂતરીની, ગધેડાની, ભંગીની સત્તા તૂટી પડશે.

આપણે સાળાને ગાળ ન દઈએ,
ફૂતરીને લાકડી ન મારીએ,
ગધેડાને ડફણાં ન દઈએ,
અને ભંગીને ન ભાંડીએ;

જરૂર પડયે આપણે રાજાને જ ઉથલાવી પાડીએ.

: ૧૬ :

ખીજાને ડગવા માટે નિરંતર જાળ રચ્યા કરો
છો, પણ એમાં જ કદાચ તમે ન ફસાતા.
ખીજાઓને હેરાન કરવા તેમના માર્ગમાં અનેક
મુશ્કેલીઓ ઊભી કરો છો, પણ કદાચ
તમે જ એ મુશ્કેલીઓનો ભોગ ન થઈ પડતા.
ખીજાઓને સત્તાહીન કરવા માટે અંદર અંદર
વિક્રેશ કરાવવા મથો છો, પણ તમે જ કદાચ
વિક્રેશના ભક્ષ ન થઈ જતા.

ખીજાઓને પાછળ પાડવા પ્રપંચ રચ્યા કરો
છો, પણ કદાચ તમે જ એ બધા પ્રપંચના
પંજામાં ન આવી પડતા.

: ૧૭ :

તમે પોતે તમારું પોતાનું મગજ ઠેકાણે રાખો
એટલે બધું ઠેકાણે રહેશે. જેમ હલતી આગબોટમાં
બેઠેલાને બધું હલતું ડોલતું લાગે છે, તેમ અસ્થિર

મનને બધું અસ્થિર લાગે છે.

જ્યારે અસ્થિરતાથી તમે ઘેરાઓ ત્યારે તમે ખીબ-
ઓની સાથે લડી પડીને ખીબઓને અસ્થિર કરો નહિ;
તમે ફક્ત અસ્થિરતા સામે જ લડો.

અસ્થિરતા સામે લડવાનો ઉપાય કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ
છે. ક્રિયાશક્તિનો સ્ખલિત પ્રવાહ એટલે સ્થિરતા.
ક્રિયાશક્તિનું સતત વહન એટલે સ્થિરતા.

જેઓ રાતદિવસ કામ કરે છે તેઓ સદા સ્થિર છે;
જેઓ આળસુ છે તેઓ અસ્થિર છે.

: ૧૮ :

તમને તમારી સામે થઈ ચીડવવા ક્યારે પડે છે ?
જ્યારે જે અધિકાર તમને નથી તે અધિકાર તમે
ભોગવવા નીકળો છો ત્યારે.

તમને જાણી જોઈને ક્યારે અપમાનવા પડે છે ?
જ્યારે તમે અપમાન લેવા માટે નીકળી પડો છો ત્યારે.

તમને અનિચ્છાએ પણ મૂરખ ક્યારે કહેવા પડે
છે ? જ્યારે તમે મૂરખ હોવા છતાં ડહાપણનો ડોળ કરી
ડાહ્યાઓના કામમાં દખલગીરી કરો છો ત્યારે.

: ૧૯ :

તેને પાખંડી જાણો, જે કહે છે કે
હું કેવળ સત્યવાદી છું

તેને પાખંડી પ્રમાણે, જે કહે છે કે
હું કેવળ નીતિમાન છું.

તેને પાખંડી પ્રીછો, જે કહે છે કે
હું કેવળ સંયમી છું.

તેને પાખંડી સમજો, જે કહે છે કે
હું કેવળ ન્યાયી છું.

તેને પાખંડી જાણો, જે કહે છે કે
હું કેવળ નિર્મળ છું.

તેને પાખંડી લેખો, જે કહે છે કે
હું કેવળ પ્રામાણિક છું.

તેને પાખંડી નોંધો, જે કહે છે કે
હું કેવળ નિઃસ્વાર્થી છું.

પાખંડીનું કવચ ધર્મ, અર્થ અને સંયમ છે.

: ૨૦ :

ખીજના અવગુણોને ખેશક પૂજ્યે નહિ, પણ તેને
ધિક્કારીએ તો નહિ જ.

ખીજના અવગુણોને ખેશક સ્વીકારીએ નહિ, પણ
તેનું અપમાન તો ન જ સ્વીકારીએ.

ખીજના અવગુણોને ખેશક ગુણ ન કહીએ, પણ
તેને દુઃખ તો ન જ દર્દ એ.

ખીજના અવગુણોની મૈત્રી ન કરીએ, પણ તેના ઉપર
રીસ તો ન જ કરીએ.

ખીજના અવગુણોથી ભલે દૂર રહીએ, પણ ખીજને તરછોડીએ તો નહિ જ.

ખીજે આજે અવગુણોથી દૂષિત છે અને તેથી તે કલુષિત છે; કાલે તે પોતાના અવગુણોથી મુક્ત થશે અને તેથી તે શુદ્ધ થશે.

અવગુણો આવ્યા અને ગયા, જેમ ખેલ આવ્યો અને ગયો. એટલે જ અવગુણોને માણસ ન ગણો અને માણસને અવગુણ ન સમજો.

: ૨૧ :

એવું ન સમજશો કે હવે કાંઈ કરવાપણું રહ્યું નથી. કાર્યોનાં અનેક ક્ષેત્રો છે, એક એક ક્ષેત્રમાં અનંત કાર્યો પડેલાં છે. પણ જ્યારે આપણી નજર ટૂંકી પડે છે, આપણું દર્શન ઝાંખું થાય છે, આપણી શક્તિ ક્ષીણ બને છે, આપણી મહત્ત્વાકાંક્ષા પોલી હોય છે, આપણે પોતે થાકી જઈએ છીએ, આપણે અંતર્મુખ મટી બહિર્મુખ થઈએ છીએ, ત્યારે જ - ત્યારે જ માત્ર વિશાળમાં વિશાળ ક્ષેત્ર ટૂંકું લાગે છે; ત્યારે જ હવે કશું કરવાપણું નથી રહ્યું એમ લાગે છે !

: ૨૨ :

જો તમે અન્યનું અપમાન કરતા હો તો તમે તમારી જાતને પૂછો કે તમારામાં જ અપમાન કરવા જેવું શું છે ?

જો તમે અન્યને ઘિઝ્કારતા હો તો મનમાં ઊંડા ઊતરી તપાસો કે તમારામાં શું ઘિઝ્કારવા જેવું છે ?

જો તમે અન્ય ઉપર ક્રોધ કરતા હો તો જરા વિચારો કે તમે તમારી કઈ નિર્બળતા ઉપર ક્રુદ્ધ છો ?

જો તમે અન્યની ઈર્ષ્યા કરતા હો તો તમે જોજો કે તમારી કઈ ઊભૂપ તમને અસહ્ય છે ?

જો તમે અન્યનો વિશ્વાસ ન કરી શકતા હો તો જાતને જ પૂછો કે તમે પોતે જ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છો ?

——

વિશ્રામ છક્રો

: ૧ :

આજનું આકાશ ગંભીર હતું. એ શાંતિમાં
શાંત વૃક્ષોની સ્થિરતા વધારે કરતી હતી.
એ ગંભીરતા-શાંતિના પ્રસ્તાવ પછી થોડી
વારે રંગની રંગોળી પુરાઈને ભગવાન સૂર્ય,
કોમળ મધુર કિરણે આકાશે વિરાજ્યા.

: ૨ :

કોઈ પ્રશાંત યોગીની સ્થિર સમાધિ જેવી આજની
ઉધા હતી.

હર ગયેલા બાળકની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતી ચિંતા-
ગંભીર માતાના વદનથી આજની ઉધા હતી.

સર્જન અને સર્જનહારનું, વિનાશ અને વિનાશ-
કર્તાનું, પાલન અને પાલનકર્તાનું તત્ત્વચિંતન કરનાર
ફિલસૂફની સચિત મુખમુદ્રાથી આજની ઉધા હતી.

પ્રશાંત, ગંભીર, સચિંત આજની ઉષા હતી.

: ૩ :

મંગલમૂર્તિ મુરલીધરનું નામ લઈને, જીવનના તાપ હરનાર શ્રીહરિનું ધ્યાન ધરીને હું પ્રાતઃકાળે ઊઠું.

આજની પ્રવૃત્તિનો આલેખ કરતો, આજના કામનો નિર્ણય કરતો, આજની શાંતિ-અશાંતિનો વિચાર કરતો, આજના જીવનયુદ્ધમાં અડગ સૈનિક બની ઊભો રહેવાનો દૃઢ આશ્રય કરતો, હું પથારીમાંથી ઊઠું.

રામનું નામ લઈને ઊઠું.

: ૪ :

હવે મંદિરના શંખને બદલે મીલનું ભૂંગણું વાગી ચૂક્યું છે; દેવની આરતીની ટોકરીને બદલે કાગડાનું કો કો સંભળાઈ રહ્યું છે; વૃદ્ધ ભક્તજનના પ્રભાતગાનને બદલે ફૂતરાઓનું રુદ્ધ રેલાઈ રહ્યું છે; ચાનું દૂધ આવી ગયું છે, ગ્યાસતેલનો દીવો મંદ પડ્યો છે, બહાર સૂરજને તડકે ભીંત સોનેરી થઈ ગઈ છે.

હવે તો હું ઊઠું.

: ૫ :

ઘંટ વાગે છે અને હું કેમ ઊઠતો નથી ?

શું ઘંટ બરાબર સંભળાતો નથી ? ના, ઘંટ તો બધાંને સંભળાય છે, પણ મને તે નથી સંભળાતો.

અને મને તે નથી સંભળાતો કારણકે મારા કાન ખરેખર નથી, પણ મારો આત્મા ખરેખર છે; અને તેથી જ ઘંટ સાંભળતો નથી.

*

*

*

ઘંટ વાગે છે અને હું કેમ ઊઠતો નથી ?

શું ઘંટનું વાગવું મીઠા રણકારવાળું નથી ? શું એ મીઠો રણકાર સૌને નથી સંભળાતો ? ના, સૌને તે એનો મીઠો રણકાર સંભળાય છે, પણ મને જ તે નથી સંભળાતો.

મને તે નથી સંભળાતો કારણકે મારા કાન ધ્વનિ-પ્રિય નથી એમ નહિ, પણ મારો આત્મા જ ખરેખર છે, અને તેથી જ ઘંટનો રણકાર તે નથી સંભળતો.

*

*

*

ઘંટ વાગે છે અને હું કેમ ઊઠતો નથી ?

શું ઘંટનું વાગવું પ્રેરક અને ઉત્સાહક નથી ? શું અવસ્થા અને કાળસૂચક નથી ? અને સૌને એનો અનુભવ નથી થતો શું ? હા, સૌને એનો અનુભવ છે.

અને મને એનો અનુભવ જુદો છે. સૌને કાન છે અને આત્મા પણ છે, પણ મને કાન છે પરંતુ આત્મા નથી હું કાન છતાં ખરેખર છું, હું જીવંત છતાં મૃત છું; સૌનો આત્મા જાગેલો છે અને મારો આત્મા સૂતેલો છે.

એટલે હું સૂતો છું અને મને ઘંટ નથી સંભળાતો.

: ૬ :

મનને થયું પાઠપૂજા કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
વહેલો ઊઠ્યો, નાહ્યો, ઘોયો, પાઠપૂજા કરી પણ
મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું કે કથાકીર્તન સાંભળું; જોઈએ સત્ય
મળે છે ?

મંદિરે ગયો, ચોરે ગયો, કથાકીર્તન સાંભળ્યાં, પણ
મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું તપ કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
પંચાગ્નિ તાપ્યો, વ્રત કર્યાં, વસ્તોલા કર્યા, પણ
મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું યજ્ઞાદિ ક્રિયા કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
જવ, તલ, કાષ્ટ, ઘૂત હોમી યજ્ઞો કર્યા પણ મનનું
સમાધાન ન થયું.

મનને થયું જપ કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
રામનામ, હરિનામ, કૃષ્ણનામના જપ કર્યા, પણ
મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું દાનપુણ્ય કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
ધનનું, ધાન્યનું, વસ્ત્રનું દાન કર્યું, પણ મનનું સમા-
ધાન ન થયું.

મનને થયું તીર્થયાત્રા કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
કાશી ગયો, દ્વારકા ગયો, રામેશ્વર ગયો, પણ મનનું

સમાધાન ન થયું.

મનને થયું યોગસમાધિ સાધું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
પ્રાણાયામ કર્યો, ખેચરી કરી, લદ્દા કરી પણ મનનું
સમાધાન ન થયું.

મનને થયું જ્ઞાનોપાસના કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?
વેદ, વેદાંત અને ગીતા વાંચ્યાં, પણ મનનું સમા-
ધાન ન થયું.

મનને થયું ચાલ જ્ઞાનદષ્ટિએ જોઉં, જોઈએ સત્ય
મળે છે ?

આ મિથ્યા છે, આ અસત્ય છે, આ ક્ષણિક છે,
એમ વિચાર્યું, પણ મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું દેવદેવીઓની ઉપાસના કરું; જોઈએ
સત્ય મળે છે ?

દેવો ઉપાસ્યા, દેવીઓ ઉપાસી, ગણપતિ ને દુર્ગા
પૂજ્યાં, પણ મનનું સમાધાન ન થયું.

મનને થયું સત્સંગ કરું; જોઈએ સત્ય મળે છે ?

સાધુઓ અને સંતો સેવ્યા, સત્પુરુષોનો સંગ કર્યો,
પણ મનનું આખર સમાધાન ન થયું.

મનને થયું હિમાળે જઈ એકાંત સેવું; જોઈએ સત્ય
મળે છે ?

હિમાળે ગયો, શુક્રામાં રહ્યો, મૌન ધર્યું પણ મનનું
સમાધાન ન થયું.

મનને થયું આ બધી શી પીડા ? એક એને શરણે
જ જાઉં નહિ ? એક એનું જ ચરણ ન શોધું ? એક એની
જ દયા ન માગું ?

શરણાગતને શરણ મળ્યું; ચરણરજમાં સ્થાન
મળ્યું; દયાળુની દયા મળી. મનનું ત્યાં સમાધાન થયું.

જીવતર આખું ધન્ય થયું !

: ૭ :

જીએને પેલો બકુલ છોડ, કેવો કરમાઈ ગયેલો
દેખાય છે ? કોણ જાણે કેનોયે વિચાર કરતો નીચું
માં રાખી ઊભેલો છે ! નથી આકાશ સામે જોતો, નથી
પવન સાથે ડોલતો કે નથી કે સૂર્ય સામે હસતો. કોઈની
રાહ જોતો, નિસાસા નાખતો અને અકળાતો એ કેમ
ઊભો હશે ? અરે, એને શું થયું હશે ? બાપા એને
વઢચા હશે ? બાએ એને દૂધ નહિ આપ્યું હોય ?
મોટાભાઈએ એને ફરવા આવવાની ના પાડી હશે ?

બકુલ છોડ ! કહેને, આજે તું આવો કેમ છો ?

બકુલ છોડ ખોલે કે ચાલે, હલે કે ડાલે; એ તો
એવો ને એવો જ ઊભો રહ્યો. આશિયાળો અને નીમાણો.

*

*

*

અરે ! ઘડીકમાં તે શું થયું ? બકુલ છોડ ! કહેને
તને કોણે હલાવ્યો ? કહે તો ખરે, કોણે તારા વિચાર
હલાવી ઊંચે જોવરાવ્યું ? શું તારી સામે નાની બેન હસી

ગઈ ? શું નાના કાકા તને રમાડી ગયા ? શું મહિષ પાડોશણ કંઈક આપી ગયાં ? કહો તો ખરો, કોણે તને હેત ક્યું અને કોણે તને થનગન થનગન નચાવ્યો ?

: ૮ :

તેણે આકાશ સુધી પહોંચે તેટલું મોટું કામ ક્યું. કેટલાંયે મકાનો ખાંધ્યાં, કેટલાંયે પુસ્તકો રચ્યાં, કેટલાંયે પવિત્ર એવા દાનો કર્યાં પણ તેને કામનો અસંતોષ જ રહ્યો; કામની તૃષ્ણાનો અંત ન જ આવ્યો. તે એક એકાંત સ્થળે પોતાની જ દયા ખાતો બેઠો.

તેણે દિશાઓના અંત સુધી પહોંચે તેવી કીર્તિ મેળવી રાજાઓમાં, ઋષિઓમાં, ગુરુઓમાં, વૈશ્યો અને શુદ્રોમાં તેની કીર્તિ ગવાવા લાગી. પણ તેને કીર્તિનો અસંતોષ જ રહ્યો; કીર્તિની તૃષ્ણાનો અંત જ ન આવ્યો. તે એક એકાંત સ્થળે પોતાની જ દયા ખાતો બેઠો.

પણ પેલાએ જગત ભરી દે તેટલું અનંત કામ ક્યું; જગત આખાને જાણે કે સંખ્યું. અને તે જ પેલાએ ત્રિલોક સુધી ગાજે એવી કીર્તિને પ્રાપ્ત કરી દેવ, ગંધર્વ અને કિન્નર લોકો પણ તેની કીર્તિના અનેક કંઠે ગાન કરવા લાગ્યા અને તેને કામનો અને કીર્તિનો સંતોષ થયો.

તેની કામ અને કીર્તિની તૃષ્ણા લય પામી. તે એક એકાંત સ્થળે પોતાની જાતને આનંદથી નવરાવતો બેઠો.

: ૯ :

હું ધારતો હતો કે ધર્મને આચરવો સહેલી વસ્તુ છે. નાનપણમાં નાહી ઘોઈને માતપિતાને પગે લાગતો ત્યારે મને સંતોષ થતો કે મેં ધર્મ આચર્યો.

વાંચતો થયો એટલે ભાગવતનું પાનું વાંચી મન સંતુષ્ટ થતું કે મેં ધર્મ આચર્યો.

જરા મોટો થયો એટલે ઉપવાસાદિ કરતાં મનને શાંતિ વળી કે મેં ધર્મ આચર્યો.

પછી તો લગ્ન થયાં અને ઉપલોગમાં સંયમ કરતાં શીખ્યો ત્યારે મને થયું કે મેં ધર્મ આચર્યો.

ઘરમાં બાળકો રમવા માંડ્યાં અને તેમની મેં સેવા આદરી ત્યારે મને થયું કે મેં ધર્મ આચર્યો.

હાથમાં પૈસા આવ્યા અને મેં છૂટથી થોડાએક પરોપકાર અર્થે વાપર્યા ત્યારે મને થયું કે મેં ધર્મ આચર્યો.

ખૂરા વિચારો સામે સારા વિચારો કર્યા, ખૂરાઈને ભલાઈથી વધાવી ત્યારે મને થયું મેં ધર્મ આચર્યો.

આમ કેટલાંયે ધર્મો મેં આચર્યા અને કેટલીય વાર મને થયું કે મેં ધર્મને જાણ્યો. પણ જેમ જેમ આગળ વધતો જાઉં છું તેમ તેમ મને ભાસતું જાય છે કે ધર્મને જાણવો કઠિન વસ્તુ છે; ધર્મને પામવો તેનાથી પણ કઠિન છે. શાસ્ત્રકારોએ યોગ્ય જ કહ્યું છે:—

ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયाम્ ।

: ૧૦ :

તે આચારધર્મ જાણતો નથી કે જે બીજાઓ જ્યારે સખત કામ કરી રહ્યાં છે ત્યારે પોતે નિરાંતે સોડ તાણીને સૂતો છે.

તે આચારધર્મ નથી કે જે બીજાઓ જ્યારે ગળું દુખી બન્ય ત્યાં સુધી ગાઇ રહ્યાં છે ત્યારે પોતે નિરાંતે, પોતાનું ગળું દુખી જશે તેની બીકે બોલવાનું પણ બંધ કરીને બેઠો છે.

એ આચારધર્મ જાણતો નથી કે જે બીજાઓ જ્યારે પોતાની અંજલિઓથી સ્વધર્મને નવરાવી રહ્યાં છે ત્યારે હાથ બેડીને દુર્બળ હૃદયે દરિદ્ર બની બેઠો છે.

જે આચારધર્મ જાણતો નથી કે જગત આખું જ્યારે ચેતનાથી હલી ઊઠ્યું છે ત્યારે પોતે નિશ્ચેષ્ટ પડ્યો પડ્યો તિરસ્કારની નજરે ચેતનના ધોધને નિંદે છે.

પણ તે આચારધર્મ જાણે છે કે જેના હાથ અને પગ, જેનું મગજ અને લાગણીઓ, જેનાં મન અને આત્મા હરહમેશ ક્રોધ ને ક્રોધ યજ્ઞના કાર્યમાં ઉદ્યુક્ત છે, ઉદ્યોગી છે, પ્રસન્ન છે, પ્રશાંત છે અને છતાં અક્ષુબ્ધ છે.

: ૧૧ :

જન્માષ્ટમીની સાંજ હતી. કાર્યક્રમ પ્રગટ થયો અને સૌએ જાણ્યું કે આજે વિદ્યાર્થીઓ રાસ રમશે,

શ્રીકૃષ્ણજીવન પર પ્રવચન થશે અને મધરાતે શ્રીકૃષ્ણ-દર્શન પછી પ્રસાદ વહેંચાશે.

સમય થયો. સૌ ઉત્સવમાં ગયાં. રાસ રસપૂર્ણ થયા. વિદ્યાર્થીઓનાં ઉત્સાહભર્યાં નિર્દોષ હૈયાં આનંદે ઊછળ્યાં અને ઉત્સવધ્વનિથી વાતાવરણ ગાજી ઊઠ્યું. સર્વત્ર આનંદ હતો.

નિવાસગૃહના દૂરના ખૂણામાં કૃષ્ણી પીડાતી એક વિદ્યાર્થિની પાસે ખીજી વિદ્યાર્થિની ખેડી હતી. દરદીને શબ્દથી અને હાથ ફેરવીને એ ખહેન આરામ અને આશ્વાસન આપતી હતી. હવા ભારે હતી. ઉત્સાહ મંદ હતો, ધ્વનિ થાકતો હતો.

ઉત્સવની જગ્યાએ ભાષણ થયું; ત્યાં કૃષ્ણની લીલા મુક્ત કંઠે ગવાઈ. શ્રોતાઓને થયું કે અમે સાંભળ્યું અને અમે મેળવ્યું. શ્રીકૃષ્ણને મહાન યોગી તરીકે વર્ણવાયા; તેના યોગનો મહિમા ગવાયો.

પેલા છાત્રાલયમાં પ્રવચન ન હતું; જ્ઞાનદાન પણ ન હતું; ‘કંઈક મળ્યું, કૃષ્ણજયંતી સાર્થક થઈ.’ એવું ભાન થાય તેવું પણ નહોતું; યોગનો મહિમા પણ નહોતો.

પણ ત્યાં સાક્ષાત્ યોગ હતો, યોગી હતો.

સેવાધર્મઃ પરમગૃહનો યોગિનામપ્યગમ્યઃ ।

પ્રવચનનું પણ પ્રવચન ત્યાં હતું.

: ૧૨ :

તું કોનાથી ભડકી ઊઠે છે ?

એ તો તું જ છો તું જે છો તેને તું ભેટ, તેને તું નીહાળીને જો, અને તેને તું 'તું' તરીકે સ્વીકાર.

તું કોને તિરસ્કારી ઊઠે છે ?

એ તો તું જ છો. એના ઉપર તું પ્રેમ કર, એને તારા સ્નેહનું સિંચન કર, અને એને તું પાસે લે.

તું કોના ઉપર દયાભયું હાસ્ય ફેંકે છે ?

એ પણ તું જ છો. એને ય તું તારી જાત તરીકે ઓળખ, અને એની દયા ખાવાનો ઢાંગ કરવા કરતાં તું એને તારામાં સમાવી દે અને આરામ આપ.

તારે ભડકવાનું નથી, તિરસ્કારવાનું નથી અને દયા ખાવાની પણ નથી.

કશું કરીશ નહિ; એટલે જ બધું બરાબર છે.

: ૧૩ :

આ બધી દોડધામનો શો અર્થ છે ?

અંદરના ચેતનની ગતિ ધીમી પડી છે, એ જ ના ?

આ બધા ઘોંઘાટનો શો અર્થ છે ?

અંદરના ચેતનની શક્તિ ઓછી થઈ છે? એ જ ના ?

આ બધી અસ્થિરતાનો શો અર્થ છે ?

અંદરના ચેતનની સ્થિરતા ચાલી ગઈ છે, એ જ ના ?

આ બધી વ્યગ્રતા અને બેચેનીનો શો અર્થ છે ?

અંદરના ચેતનની એકાગ્રતા અને સ્વસ્થતાનો

લોપ થયો છે, એ જ ના ?

આ બધા બહિર્ જીવન, બહિર્ કવનનો શો અર્થ છે ?

અંદરના ચેતનનું ભીતર જીવન અને ભીતર

કવન ક્ષીણ થયું છે એ જ ના ?

: ૧૪ :

અહોરાત્ર કવિઓ પેઠે વિચિ-તરંગો ઉછાળતા સાગર ! તારી મને દયા આવે છે. શાંત થવા ઊછળી ઊછળીને ઊછળ્યા કર્યું તો ય તને શાંતિની પળ ના મળી.

નિરંતર આગિયા પેઠે તેજ-અંધારની રાત્રિ રચતા ચંદ્રમા ! તારી મને દયા આવે છે. રચી રચીને થાકી ગયો તો યે તને વિરામની પળ ના મળી.

ઋતુ ઋતુએ વસંત ઋતુના શણુગાર રચતા આમ્ર-વૃક્ષ ? તારી મને દયા આવે છે. શણુગાર ધરાવીને વૃદ્ધ થયો તો યે તારે શણુગારવાનું જ રહ્યું

ઓ સાગર ! ઓ ચંદ્રમા ! અને ઓ વસંત ! ખરેખર તમારી દયા ખાતાં ખાતાં હું મારી પોતાની દયા ખાવાનું ભૂલી જાઉં છું. અને ખરેખર એ વિસ્મૃતિમાં જ મારી શાંતિ, મારો વિરામ અને મારો શણુગાર છે.

: ૧૫ :

તે આવીને ચોખ્ખું કહી દેતો હોય કે મારે તારું ખૂરું કરવું છે તો કેવું સારું ?

તો હું ખૂરું થવા દેવા માટે કેટલો બધો તૈયાર રહું? કેટકો બધો અનુકૂળ રહું?

પણ તે તો કહી છે મારે તારું ભલું કરવું છે. અને તેમ કરીને તે કેટલું બધું ખોટું કરે છે?

તેથી જ હું તે ખૂરું ન કરી શકે માટે કેટલો બધો સાવધ રહું છું? કેટલો બધો પ્રતિકૂળ રહું છું?

મારા દુશ્મનો નિખાલસ છે ત્યારે મિત્રો જ નથી, એ કેટલું આશ્ચર્યપૂર્ણ અને છતાં કેટલું સ્વાભાવિક છે?

: ૧૬ :

આપણે ઉતાવળા થઈ બોલી કાઢીએ તે પહેલાં વિચાર કરીએ.

ક્રિયા વિચારનું ક્ષણ છે. વાણી વિચારવાનું ક્ષણ છે. વિચાર મનોવૃત્તિઓને કારણે છે. અને મનોવૃત્તિઓ એટલે જિજ્ઞાસા.

ભૂમિમાં ત્રણ વસ્તુ તપે છે:-

ગારો તપી તપીને હાંડલું થાય છે; ધાતુઓ પણ તપે છે-કથીર; લોહું, સોનું સૌ તપે છે; અને માણસ પણ તપે છે. સૌને પોતાના ગજા પ્રમાણે ઓપ ચડે છે.

સવાલ એ છે કે આપણે કેવા છીએ. એ સવાલ નકામો છે કે આપણને લોકો કેવા ધારે છે?

લોણીની પાસે કોઈ દ્રવ્ય લેવા જતું નથી. જે જરાક હાથ લાંબાવે છે તેની પાસે જ સૌ આવે છે.

પ્રયત્ન એ જ મનુષ્યનું હીર છે.

મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ

લેખક : ગિજુભાઈ

પાનાં ૪૦૦ પાકું બાઇડીંગ

બાળકેળવણીનું મુખ્ય પાઠ્ય પુસ્તક સમું ‘ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિ ’ કેટલાંયે વર્ષો થયાં મળતું નથી, જ્યારે બાલ-મંદિરની સંખ્યા તો વધતી જ રહી છે. અધ્યાપન મંદિરોમાં અભ્યાસ કરતા ભાઈ-બહેનોને આ પુસ્તકની ખૂબ જ ઉપયોગિતા છે તેમ સમજીને આ પુસ્તકને પ્રગટ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા દર્શાવતા નિવેદનમાં સ્વ. નાનાભાઈ ભટ્ટે જણાવેલું “ મોન્ટીસોરી પદ્ધતિનું આ પુસ્તક ગિજુભાઈની અડગ ઉપાસનાનું ફળ છે.....કેટલીક મહાન વિલુતિઓ જેમ આખા યુગનું પરિવર્તન કરે છે તેમ કેટલાંક પુસ્તકો પણ આખા યુગને નવી ગતિ આપે છે. મેડમ મોન્ટીસોરીનું આ પુસ્તક કેળવણીના ક્ષેત્રમાં યુગ પરિવર્તક છે એમાં મને શંકા નથી.....”

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર પો. બો. નં. ૩૪
ભાવનગર.